

Groen

Mr. G. Groen van Prinstererstichting | Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

*Interview met emeritus
hoogleraar Ybo Buruma*
Aart Deddens

*Christelijk-sociale
oriëntatie op herstelrecht*
Jaco van Hoorn, Rolf Hoving

*Cultuurchristendom
als politieke speler*
Govert Buijs

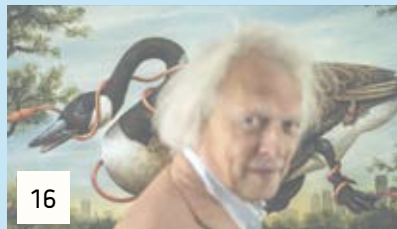
De rechtsstaat:
onmacht en onbegrip

Verdieping brengt inhoud naar de oppervlakte

Wetenschappelijk
Instituut
ChristenUnie

Inhoud.

06 Democratisme bedreigt de democratische rechtsstaat
Door Aart Deddens

08 Een christelijk-sociale oriëntatie op herstelrecht
Door Jaco van Hoorn en Rolf Hoving

16 De kiezer heeft altijd gelijk, is een raar cliché!
Interview met Ybo Buruma

24 Toegankelijke rechtsbijstand voorwaarde voor functioneren rechtsstaat
Door Don Ceder

26 De wachtkamer van het Migratiepact
Door Andrea Pool

31 Je kiest elkaar niet uit
Column door Frank Bosman

32 Help sociaal werkers te zeggen wat jij liever niet wilt horen
Door Jan Pieter Meijer

39 Laat die vrouw niet in haar hemdje staan
Column door Dianne Hoefakker

40 Apolitiek apologeet van het natuurrecht
Door Timon van Dieren

48 Mensenrechten in Irak
Door Maartje van Reedt Dortland

52 Boekbesprekingen

58 De praktijk van religie en lokaal bestuur

60 Cultuurchristendom als (nieuwe?) politieke speler
Door Govert Buijs

67 Geen marketing maar credopolitiek
Column door Trineke Palm

68 Ook de A12 blokkeren of alleen de koninklijke weg gebruiken?
Dilemma door Jaap Roose

Stel, dat nu de wetten binnen zouden komen

Socrates (469-399 v.Chr.) was een lastig mannetje, een horzel op het lome paard Athene, zoals hij het zelf verbeeldde in zijn Apologie. Tegelijk was hij populair bij de jeugd, en niet alleen omdat zijn onderwijs gratis was. Hij leerde jongeren kritisch nadenken over het leven, ook over democratie. Helaas had hij ook discipelen onder de dertig tirannen waarvan Athene zich in een burgeroorlog had bevrijd. Dat maakte Socrates in de nasleep tot zondebok. Hij werd voor de rechtbank gedaagd, een geïnstitutionaliseerd volksgericht van 500 mannelijke burgers die door het lot werden aangewezen en zowel de rol van jury als rechter vervulden. Democratischer kon niet, maar deskundig en onafhankelijk was anders. Aanklager Meletus beschuldigde Socrates van goddeloosheid en het bederven van de jeugd. De rechters kwamen met het vonnis van de doodstraf, ondanks Socrates' stekelige verweer dat is vastgelegd in de Apologie.

Als hij in de cel zit, in afwachting van de gifbeker, wordt hij door zijn vriend Crito bezocht. Deze moedigt Socrates aan om te ontsnappen. Crito heeft geld zat en heeft al ervaring met het omkopen van de cipier. Maar Socrates gaat niet op zijn voorstel in, en is er zelfs principieel tegen. Hij voert aan: stel dat nu de wetten en de politiek binnen zouden komen, en ons vroegen: wat ben je van plan? Wil je de wetten en de politiek om zeep helpen? Denk je nou echt dat de samenleving overeind blijft als wetten niet worden gerespecteerd en vonnissen niet meer van kracht zijn? Crito sputtert nog wat tegen, maar dan wijst Socrates op het (sociaal) contract: jij tekent voor de wet en de wet 'tekent voor' een ordelijke samenleving. De wetten zouden kunnen zeggen: hebben wij je niet op de wereld gezet? Was het vooral niet dankzij ons dat je vader met je moeder trouwde? Als Socrates en Crito andere wetten hadden gewild, stond het hun vrij om tijdens hun leven andere wetten te maken of te emigreren. Maar dat hebben ze niet gedaan, en daarom moeten ze de consequentie aanvaarden, vindt Socrates.

Niemand vraagt om martelaarschap, maar een beetje meer Socrates is welkom in onze bezinning op de rechtsstaat, die steeds meer onder druk komt te staan. Ook door overheidshandelen. Denk aan het afschaffen van dwangsommen bij de uitvoering van overheidstaken, aan schending van de internationale rechtsorde, aan het achterhouden in een kluis van informatie met betrekking tot de toeslagenaffaire. Laat de overheid zich aan haar eigen regels houden. Daarmee begint of eindigt *law and order*.

Aart Deddens, hoofdredacteur

Democratisme bedreigt de democratische rechtsstaat

Kars Veling (1948-2025), voormalig ChristenUnie-leider, maakte zich grote zorgen over de democratische rechtsstaat. Hij was dermate verontrust over de politiek in Nederland dat hij een manifest wilde lanceren onder de titel 'We laten ons gijzelen door het populisme'. In de gesprekken hierover kwamen we niet toe aan het uitwerken van actiepunten, maar hij stelde het op prijs als ik zijn analyse in *Groen* wilde delen. Voor de ontsporing van de democratie gebruikte hij de term 'democratisme': het volk krijgt te veel macht, door gebrek aan rolvastheid van de drie machten binnen de trias politica en ook door conceptuele verwarring.

Democratie is niet hetzelfde als dat de meerderheid zou bepalen hoe het gaat. Dat is het grootste misverstand. Daarmee is weer niet gezegd dat populisme fout is. Volksvertegenwoordiging is populisme. Populistische partijen hebben de vrijheid om zoveel mogelijk steun te vinden voor hun overtuigingen en om die uit te dragen in de Kamer, op hun geheel eigen wijze, maar hun rol is begrensd. Populisme wordt een probleem als het de baas wil spelen, en dat is wat er nu gebeurt. En hoewel dat 'baasje' spelen

een heel natuurlijke neiging is van mensen in een machtspositie, is het tegen de regels van het spel. Het politieke spel in Nederland is gebaseerd op de trias politica, de drie machten, en de hoofdregel is dat die drie machten baas zijn op eigen terrein en niet de baas over de ander kunnen spelen. In onze tijd domineert het populisme de volksvertegenwoordiging. De uitvoerende macht laat zich erdoor ringeloren. Zelfs de Raad van State bleek ervoor gevoelig bij de toeslagenaffaire.

Spreiden en beperken | Het idee van de trias politica komt van Charles de Montesquieu (1689-1755), die opgroeide in de tijd van de Zonnekoning, Lodewijk XIV, die regeerde als absolute vorst. Centraal in het idee van Montesquieu staat het tegengaan van machtsmisbruik. De Zonnekoning hoefde zich niet te verantwoorden. Wat hij deed was welgedaan, onschendbaar als hij was door zijn aanstelling van godswege. Hij had ook geen anderen nodig om besluiten te nemen, want hij wás de staat. Macht, vond Montesquieu, moet je daarom delen, of liever nog, verdelen. Hij onderscheidde de uitvoerende,

wetgevende en rechterlijke macht. Drie specifieke en beperkte machten die elkaar in evenwicht houden waardoor misbruik wordt voorkomen. In onze tijd nemen we echter machtsmisbruik van het populisme waar: het wil de absolute macht voor zichzelf opeisen.

Montesquieu vandaag | Het concept van de trias past niet één op één op onze democratische rechtsstaat. In de tijd van Montesquieu was er geen democratie. Sterker, hij was er zelfs tegen, althans, tegen het kiesrecht. Het volk moet je niet te veel macht geven, vond hij. Spreiding der machten is dus ook niet hetzelfde als democratie – een ander wijd verbreid misverstand. Het democratische aspect bij Montesquieu schuilt in de wetgevende macht. Die wetgevende macht is een club van wijze mensen uit het volk, die af en toe bij elkaar komt om zich te buigen over nieuwe wetgeving die ze noodzakelijk acht.

Wetgeving is bij ons een rol van de Eerste en Tweede Kamer, van de vertegenwoordigende democratie dus. Als we 'het volk' moeten koppelen aan een van de drie machten, is dat dus de wetgevende macht. Door verkiezingen en via vertegenwoordigers heeft het volk inspraak in wetgeving. In de Nederlandse landelijke politiek is echter een praktijk gegroeid dat de regering (uitvoerende macht) in samenspraak met de Tweede Kamer (wetgevende macht) initiatieven voor wetgeving neemt.

Zowel voor de regering als de Tweede Kamer lijkt wetgeving een 'tweede taak' geworden. De hoofdtak van de regering is uitvoeren en de hoofdtak van de volksvertegenwoordiging is

controleren van de regering. Daarom sprak Veling liever van controlerende dan van wetgevende macht. Dat de volksvertegenwoordiging een andere rol heeft gekregen doet echter niets af aan het idee van spreiding der machten. De drie machten dienen elkaar door hun rolvastheid in evenwicht te houden, hoe we die rollen ook afspreken.

En dat gebeurt dus niet. Het populisme maakt de volksvertegenwoordiging tot het hoogste orgaan, dat de regering en de rechtspraak niet alleen controleert, maar ook dicteert. De volksvertegenwoordiging bepaalt de agenda, de pers gaat mee in het frame en ambtenaren kunnen hun werk niet meer doen. Rechters hebben ten onrechte de controlerende macht. Omdat de lange termijn in de politiek is losgelaten en er decennialang geen input was van deskundigen voor debat, houden rechters de uitvoerende macht aan oude afspraken en doelstellingen. Daardoor loopt alles vast: het boerenbedrijf, de woningbouw.

Hoe het wél moet? Velings favoriete voorbeeld van rolvastheid is ruim vijftig jaar oud. In het Kabinet-Den Uyl (PvdA) moest defensie-minister Henk Vredeling (PvdA) versleten gevechtsvliegtuigen vervangen door ruim honderd F-16's. Dat kostte ruim twee miljard gulden. Zijn eigen partij was tegen dit blindelings meegaan in de wapenwedloop. Op het partijcongres van de PvdA in 1975 werd daarom het kabinetsbesluit veroordeeld. 'Congressen kopen geen vliegtuigen,' was de reactie van Vredeling. Daarmee vertolkte hij de trias politica! Er is macht van het volk: wij willen geen straaljagers. Maar ik ben verantwoordelijk voor veiligheid. Daarvan laat ik me niet afbrengen door partijpolitiek.

Auteur:
Aart Deddens is hoofdredacteur van Groen.

Een christelijk-sociale oriëntatie op herstelrecht

Iemand die onrecht pleegt verdient straf. Maar heeft dezelfde persoon ook recht op herstel? Kan mediation bijvoorbeeld in dat geval de straf vervangen of verminderen? Jaco van Hoorn en Rolf Hoving voeren een pleidooi om herstelrecht te bevorderen, als een christelijk-sociaal alternatief voor strafrecht.

In de samenleving klinkt vaak de roep om zwaardere straffen. Voor sommige delicten is het rechters inmiddels wettelijk verboden een taakstraf op te leggen. Zwaardere straffen komen tegemoet aan de sterke behoefte aan vergelding en afschrikking. Daarnaast is de positie van het slachtoffer in de afgelopen decennia steeds sterker geworden. Ook vergoeding van schade heeft meer aandacht gekregen. Deze ontwikkeling is te verklaren uit de verdergaande individualisering en emancipatie van burgers. Slachtoffers willen betrokken worden in 'hun' zaak. Het strafrecht kent eigen doelen. Het retributivistische doel, ook vergeldingsdoel genoemd, kijkt naar het verleden; het herstelt de door de criminele daad verstoorde balans met de samenleving. De utilitaristische doelen

zijn instrumenteel en kijken vooruit: straffen moeten nut hebben. Ze moeten eraan bijdragen dat de dader of anderen niet opnieuw strafbaar handelen, dat de dader wordt gerehabiliteerd of dat door opsluiting crimineel gedrag onmogelijk wordt gemaakt. Individuele preventie en rehabilitatie hebben het belang van de dader op het oog, omdat ervan wordt uitgegaan dat de dader 'kan' verbeteren. In een verhardend maatschappelijk en politiek klimaat wordt echter de roep om vergelding groter. Bovendien wordt gehoopt op een grotere beveiligende werking van straffen.

Vraag naar herstel | De laatste jaren komt er steeds meer aandacht en ruimte voor nog een andere vorm van reageren op normoverschrijdingen, namelijk

Auteurs:
Jaco van Hoorn, Rolf Hoving, beiden lid van het netwerk Recht en Veiligheid.

het zoeken naar herstel tussen dader en slachtoffer of nabestaanden. Kenmerkend voor het herstelrecht is dat de interactie tussen deze betrokkenen een grotere rol inneemt dan in het 'gewone' strafrecht.

Deze ontwikkeling komt voort uit de wens tegemoet te komen aan de behoefte van slachtoffers en soms ook van daders. Bovendien is de verwachting dat herstelrecht tot een duurzamere gedragsverandering leidt bij daders. Herstelrecht kan worden gezien als een vorm van horizontalisering en privatisering van het publieke strafrecht. Waar strafbaar gedrag immers voor de samenleving inbreuk op de maatschappelijke orde en het algemeen belang is, wordt misdaad in het kader van herstel gezien als inbreuk op de rechten, vrijheden en behoeften van specifieke slachtoffers.

De ontwikkelingen van zwaarder straffen en de sterkere positie van het slachtoffer, verhouden zich niet vanzelfsprekend tot een grotere plaats voor het herstelrecht. In dit artikel oriënteren we ons op dit opkomende fenomeen en onderzoeken we aan de hand van de partijbeginselen van de ChristenUnie en het christelijk-sociaal gedachtegoed of de toepassing van herstelrecht steun verdient.

De ontwikkelingen van herstelrecht
Zehr, een van de grondleggers van herstelrecht, beschrijft het als een proces dat gericht is op herstel van het leed. Alle betrokkenen of belanghebbenden doen mee vanuit wederzijds respect en met aandacht voor het leed en de behoeften van de deelnemers en de verplichtingen van de dader. Er worden

twee hoofdvormen toegepast, namelijk herstelbemiddeling en mediation, die respectievelijk sinds 2006 en 2017 een wettelijke basis kennen. Herstelbemiddeling en mediation kennen overeenkomsten en verschillen. Beide beogen slachtoffers of nabestaanden en verdachten op vrijwillige basis met elkaar in contact te brengen, er is sprake van onafhankelijke begeleiding en het is kosteloos voor de deelnemers. Het belangrijkste verschil is dat mediation onderdeel is van een strafrechtprocedure, terwijl herstelbemiddeling dat niet is. Naar mediation worden betrokkenen door een officier van justitie of een rechter verwezen. De uitkomsten kunnen meegenomen worden in de uitkomst van de strafzaak, door de zaak af te doen of door de straf te verlagen. Bij herstelbemiddeling kan men zichzelf aanmelden en hebben de uitkomsten geen gevolgen voor een strafzaak.

Eerste ervaringen met herstelrecht
Uit onderzoek van het WODC blijkt dat mediation slechts bij minder dan één procent van de strafzaken wordt ingezet (jaarlijks een kleine 1500 verwijzingen). Ander onderzoek naar herstelrecht bij agressie tegen hulpverleners telde slechts enkele voorbeelden. Daaruit bleek bovendien dat de bekendheid met mediation zeer beperkt is.

Herstelbemiddeling kent een bredere toepassing (ca. 1550 trajecten in 2025). Het gaat dan om zaken van geweld (34%), seksueel geweld (32%) en verkeerszaken (19%). In 60% van de gevallen was het slachtoffer initiatiefnemer, in 37% van de gevallen waren dit verdachten en daders, vooral in zaken met geweld (52%).

De onderzoeken laten zien dat deelnemers die wel ervaring met herstelvoorzieningen hadden opgedaan, positief zijn over het effect op de verwerking door het slachtoffer en de houding van de dader. Bovendien zijn er aanwijzingen dat herstelvoorzieningen de kans op recidive verminderen. De maatschappelijke voordelen lijken dus duidelijk.

Kritische reflectie | Herstelrecht
verhoudt zich moeizaam tot het principe van het strafrecht, waar normovertreding en rechtdoen centraal staan. Aan mensen die buiten de regels van de samenleving treden en leed toebrengen aan anderen,

wordt vanuit de samenleving leed toegevoegd. De straf moet zich verhouden tot de ernst en de verwijtbaarheid van het feit en de omvang van de gevolgen. Het traditionele strafrecht voegt namens de samenleving leed toe en niet (primair) namens het slachtoffer, dat bovendien geen invloed heeft op de zwaarte van de straf. Strafrecht herstelt de relatie tussen dader en slachtoffer niet. Een door de rechter opgelegde schadevergoeding neemt wellicht materiële schade weg, maar de immateriële schade blijft bestaan. De sterk toegenomen aandacht voor het slachtoffer in het strafrecht brengt herstel van relaties niet vanzelfsprekend dichterbij.

Casus I – Verkeersongeval met zwaar lichamelijk letsel

Een 42-jarige automobilist rijdt met te hoge snelheid door een woonwijk en ziet een fietser op een kruispunt te laat. Door de aanrijding loopt de fietser meerdere botbreuken en blijvend knieletsel op. Het slachtoffer moet langdurig revalideren en kan zijn werk maandenlang niet uitvoeren. De bestuurder is direct na het ongeval gestopt, heeft hulp verleend en verklaart dat hij zich bewust is van zijn fout. Op initiatief van beide partijen vindt mediation in strafzaken plaats naast het strafproces.

Tijdens de mediation vertelt het slachtoffer over de lichamelijke beperkingen, de impact op zijn gezin, het verlies van zelfstandigheid en de angst om weer deel te nemen aan het verkeer. De bestuurder krijgt de gelegenheid uit te leggen wat er is gebeurd, neemt verantwoordelijkheid voor zijn verkeersgedrag en biedt oprechte excuses aan. Voor beide partijen is het belangrijk om vragen te kunnen stellen die tijdens de strafzaak vaak niet aan bod komen. Zij spreken naar aanleiding van de mediation af, dat de bestuurder mondeling en schriftelijk excuses aan biedt en alle materiële schade vergoedt die niet door de verzekering wordt gedekt. De bestuurder levert een vrijwillige bijdrage aan de kosten van een aangepaste fiets. De bestuurder volgt vrijwillig een verkeersgedragscursus gericht op veilig verkeersgedrag. Zij spreken tevens af dat verdere communicatie uitsluitend via hun belangenbehartigers of de mediator verloopt. De gemaakte afspraken worden vastgelegd in een mediationovereenkomst en – met toestemming van beide partijen – gedeeld met het Openbaar Ministerie, zodat hiermee rekening kan worden gehouden bij de verdere strafrechtelijke afdoening.

“Men kan de ogen niet sluiten voor de manier waarop de samenleving zelf bijdraagt aan de omstandigheden waarin geweld en onrecht ontstaan.”

Als herstelrecht wel wordt toegepast, kan dit tot spanning leiden. Wanneer het slachtoffer vergevingsgezind is, zullen velen dit zien als een goede en louterende emotie en herstelgerichte daad. Maar niet elk slachtoffer wil de relatie met de dader herstellen, wat vanuit artikel 1 van de Grondwet rechtsongelijkheid tot gevolg kan hebben. Bovendien heeft straffen ook tot doel de rechtsorde te handhaven en medeburgers van dit soort misdrijven te weerhouden. Het slachtoffer kan vergeving schenken, en de dader en het slachtoffer kunnen meewerken aan vormen van herstelrecht, maar dat neemt voor de overheid als zwaarmacht het rechten en zelfs de plicht om te straffen niet weg.

Bovendien kan inzet op herstel emotioneel zwaar zijn voor slachtoffer en dader, vooral als de confrontatie niet op het goede moment of de goede manier wordt ingezet. Het vooruitzicht van lagere straffen kan leiden tot minder oprechte bedoelingen bij de dader. Door geen of lage straffen kan bij het slachtoffer en de samenleving het gevoel ontstaan dat onvoldoende recht is gedaan. Dat schaadt het vertrouwen in het systeem. Een bezwaar tegen de vroege inzet van herstelrecht is bovendien, wat ook geldt voor het spreekrecht, dat de verdachte als dader aangesproken wordt terwijl deze nog niet is veroordeeld, wat gezien de onschuldpresumptie voorbarig is. Tot slot impliceert herstelrecht ook herstel van de relatie tussen dader en samenleving. Men kan de ogen niet sluiten voor de manier waarop de samenleving zelf bijdraagt aan de omstandigheden waarin geweld en onrecht ontstaan. Sommige daders groeien op in een crimineel milieu, waarbij straffen zonder op te voeden zinloos is. Herstel kan van de samenleving een erkenning vragen van het onrecht dat is aangedaan aan iemand die strafbare feiten heeft gepleegd.

Wat kan en wat het vraagt | Een mogelijkheid is herstel en recht los van elkaar te benaderen, door inzet op herstel parallel aan de berechting te laten plaatsvinden of na de berechting en zelfs daarvoor. Dat laatste gebeurt dan op initiatief van de dader op basis van erkenning van zijn verkeerde gedrag en vanuit de bereidheid de gevolgen voor zijn rekening te nemen. Het wordt dan herstel in plaats van recht als het slachtoffer afziet van een aangifte. Uiteraard gelden in deze gevallen de condities van vrijwilligheid en deskundige begeleiding.

Er wordt ook iets van de samenleving gevraagd. Misdaad is een van de uitingen van de gebrokenheid van de samenleving. Ondanks de verantwoordelijkheid van de dader is het een terechte

Casus II – Vernieling

Tijdens een burencollict vernielt een buurman de schutting van zijn burenen. Hoewel de materiële schade beperkt is, is de onderlinge relatie ernstig verslechterd. Tijdens de mediation bespreken beide partijen de aanleiding van het collict en de gevolgen voor de leefbaarheid. Ze spreken af dat de vernielers de schade aan de schutting betaald. Ook spreken ze af toekomstige ergernissen eerst met elkaar te bespreken voordat het verder escaleert. Mocht toch een nieuw collict ontstaat, dan zullen zij eerst buurtbemiddeling inschakelen voordat zij aangifte doen.

vraag of de samenleving hierin een rol heeft. Strafbare gedrag kent alleen maar verliezers en deze erkenning roept op tot verantwoordelijkheid om met elkaar deze verliezers – slachtoffers én daders – op te vangen. De dader moet, door zijn straf te ondergaan, zich kunnen verzoenen met de samenleving en een tweede kans krijgen. Deze kans moet de samenleving hem of haar wel willen bieden. Dat kan door reclasseringsinstanties, maar ook gemeenschappen – burenen, werkgevers, sportverenigingen en kerk – kunnen hierin een belangrijke rol spelen.

Herstel is hard werken, met name voor slachtoffers maar niet minder voor de samenleving. Jezus stelt in verband hiermee ‘de andere wang’ of ‘het bovenkleed’ of ‘de tweede mijl’ voor (Mat. 5:38-42). Herstel vraagt de bereidheid om ondanks de gevolgen de dader met open armen te willen ontvangen.

Herstel met het slachtoffer gaat nog dieper. Uiteindelijk is verzoening nodig, als ultieme vorm van herstel tussen slachtoffer en dader. Dat kan als de dader het kwaad in zichzelf ervaart, de smet op zich neemt en zuivering en boetedoening aanvaardt. Verzoening is mogelijk in de door slachtoffer en dader gedeelde achting voor het goede.

Christelijk-sociaal perspectief | Na deze oriëntatie op herstelrecht zoeken we aangrijpingspunten voor een christelijk-sociaal perspectief in het beginselprogramma van de ChristenUnie en de meer recente visie ‘Hoop voor een ongenadige tijd’.

Voor de ChristenUnie doet ieder mens ertoe. Mensen leven in onderlinge verbondenheid en afhankelijkheid, ook in de erkenning van de onvolkomenheid van het samenleven. Deze onvolkomenheid vraagt om te staan voor recht, wat inzet vraagt op een menswaardig bestaan voor de ander en vrede, wat vraagt te blijven werken aan verzoening in een wereld vol collicten. De overheid heeft hierin een eigen roeping en verantwoordelijkheid, zeker ten aanzien van kwetsbare mensen. Christelijke politiek zet zich in voor klassieke grondrechten omdat deze rechten mensen toebehoren. Deze vrijheden zijn bedoeld om mensen met verschillende overtuigingen vreedzaam te laten samenleven. Daarin heeft Gods Woord zeggingskracht voor ons hele leven en samenleven, wat resoneert in ons geweten. Al het aardse gezag staat onder Zijn gezag en Zijn gerechtigheid. Dit betekent inzet van de overheid voor bescherming van de veiligheid van haar burgers en voor bestrafing van

Casus III – Ernstige mishandeling

Na een ruzie tijdens een feest slaat een 24-jarige man een bekende meerdere keren tegen het hoofd. Het slachtoffer loopt ernstig letsel op, waaronder een kaakbreuk en een hersenschudding. Hij is maanden arbeidsongeschikt en ervaart nog steeds angst en slaapproblemen. De verdachte heeft direct na het incident spijt, bekent de feiten en wil verantwoordelijkheid nemen. Op verzoek van beide partijen vindt mediation in strafzaken plaats naast het strafproces. Tijdens de mediation vertelt het slachtoffer welke lichamelijke en psychische gevolgen het geweld heeft gehad voor hem en zijn gezin. De verdachte luistert, erkent de impact van zijn handelen, biedt oprechte excuses aan en legt uit waardoor de situatie is geëscaleerd, zonder zijn gedrag goed te praten. Beiden spreken onder leiding van de mediator af dat de verdachte mondeling en schriftelijk excuses aanbiedt. Daarnaast zal hij alle materiële schade (eigen risico, kapotte kleding en telefoon) vergoeden. De verdachte betaalt ook een deel van de immateriële schade als tegemoetkoming, los van eventuele civiele of strafrechtelijke afhandeling. Ook volgt de verdachte een agressieregulatietraining. Beide partijen spreken verder af het hierbij te laten en elkaar niet meer te benaderen. De mediator stelt een vaststellingsovereenkomst op, die met instemming van beide partijen aan het Openbaar Ministerie en de rechtbank wordt verstrekt, zodat deze kan worden betrokken bij de verdere strafrechtelijke afdoening.

De casussen en afspraken zijn fictief, maar realistisch en gebaseerd op de praktijk zoals beschreven door de Rechtspraak en het Openbaar Ministerie. In de praktijk worden de afspraken altijd door de betrokken partijen zelf opgesteld en vastgelegd in een mediationovereenkomst.

misdaad. Christelijke politiek kan daarin radicaal zijn, zo lezen we in 'Hoop voor een ongenadige tijd'. Zoals Martin Luther King indrukwekkend, vredig en liefdevol streed tegen het onverteerbare kwaad van rassenhaat, zo moet de christelijke politiek steeds opnieuw opstaan tegen alle vormen van onrecht. In een land waar ongenadig individualisme steeds meer de vrije hand krijgt, ontstaan sociaal onrecht en criminaliteit, die door de overheid moeten worden bestreden. Zij moet haar macht inzetten voor recht en gerechtigheid en voor het goede samenleven van mensen. Daarom is de christelijke politiek voor een overheid die recht doet en stevig ingrijpt als in

onze samenleving de ene mens over de andere heerst. Daartoe is het strafrecht een middel. Bij het bevorderen van herstel door de overheid past echter terughoudendheid. De overheid mag de vrijheid van mensen en gemeenschappen niet in de weg staan, maar moet de juiste condities scheppen voor goed samenleven. Het uitgangspunt van de christelijk-sociale politiek is in deze gebroken werkelijkheid een veilige samenleving te bieden vanuit onderlinge samenhang tussen mensen en dienstbaarheid aan elkaar. De partijvisie benadrukt de kracht van mensen en van de samenleving, ook in een steeds ongenadiger tijd, waarin door verdergaande individualisering

naastenliefde en er-zijn voor elkaar steeds minder vanzelfsprekend is.

De overheid kan hierin maar beperkt een rol spelen; als de overheid herstel van verhoudingen wil opleggen zal niet snel het hart worden bereikt. Mensen hebben elkaar te dienen, in het leven en het werk en onze gemeenschappen. Dat betekent elkaar de hand reiken en er zijn voor anderen. Daarom wordt gerechtigheid verstaan als strijd tegen het kwaad en recht doen aan de waardigheid van alle mensen, van slachtoffers én daders dus.

Conclusie | Binnen de strafrechtpleging is herstelrecht een nog jonge en zich ontwikkelende praktijk. Daarin gaat het niet om zwaarder straffen of om het sterker maken van de positie van het slachtoffer, maar allereerst om herstel van het leed dat is aangedaan. Christelijk-sociale politiek draait om zorg voor mensen en inzet op herstel van verhoudingen, de weg van verzoening, vergeving en vergoeding. Dat resoneert met het gedachtegoed van de ChristenUnie. Ieder mens doet ertoe, slachtoffers verdienen steun maar daders evenzeer. Zoeken naar recht en vrede betekent voor iedereen een menswaardig bestaan en blijven werken aan verzoening en herstel, in een wereld vol conflicten. De overheid heeft een belangrijke verantwoordelijkheid om de veiligheid en vrijheden van mensen te beschermen. Ze moet opstaan tegen vormen van onrecht en zo nodig met kracht ingrijpen, ook door toepassing van het strafrecht. Tegelijkertijd is de rol van de overheid beperkt. Uiteindelijk gaat het over relaties waarin de overheid niets te zoeken heeft. Ze moet reageren op strafbaar handelen,

maar daarna is de samenleving zelf aan zet om de onderlinge relaties te herstellen en verder samen te leven. Dat is de fase van herstel. Daarin gaat het om het menselijk aspect en de verantwoordelijkheid van betrokkenen. Dat relativeert de energie die de overheid moet stellen in het bevorderen van herstel.

Als het gepleegde strafbare feit zich daarvoor leent en als betrokkenen ervoor openstaan kan herstelrecht een helende werking hebben die meer betekenis heeft dan de 'kale' toepassing van het strafrecht. Herstelrecht vraagt daarnaast bereidheid van de samenleving en misschien in het bijzonder van hen die christelijk-sociaal gemotiveerd zijn om slachtoffers én daders te willen ontvangen. Wij vinden het wenselijk dat de overheid de inzet van herstelrecht bevordert. Dit vergt investeringen in de strafrechtsketen, om voor slachtoffers, daders en samenleving de condities en ruimte te creëren om strafzaken op alternatieve manieren af te doen. Strafrecht is noodzakelijk kwaad. Maar ook een niet goed georganiseerd herstelrecht doet meer kwaad dan goed. Goed herstelrecht draagt echter bij aan bloeiende relaties.

Met deze QR-code krijgt u toegang tot de online versie van dit artikel inclusief verwijzingen.

De kiezer heeft altijd gelijk, is een raar cliché!

Interview met Ybo Buruma

De rechter moet vaak corrigerend optreden, dat is zijn taak. Burgers moeten zich aan de wet houden. Maar steeds vaker moet de rechter de overheid corrigeren omdat de overheid zelf wetten maakt die niet kloppen of strijden met andere wetgeving. Het lijkt er soms op dat de overheid dat bewust doet, in naam van de kiezer. Dat is strijdig met de rule of law en bezorgt de rechtsspraak onnodig veel werk en een slechte naam.

Door Aart Deddens

Mede aanleiding voor dit interview is de verschijning van *De onvoltooide rechtsstaat* van Ybo Buruma. De gedachte dat het recht onvoltooid is, is zowel bedreigend als vertroostend: het is niet perfect, en het blijkt altijd weer beter te kunnen. De stelling van het boek is dat iedere periode haar eigen problematiek kent en ook haar eigen positivering van het recht. Buruma gebruikt het woord tijdgeest om een periode te typeren en illustreert elke tijdgeest met een kinderboek. Vanaf het begin van de 19e eeuw tot nu, onderscheidt hij zes periodes van de rechtsstaat. Om het te houden bij de laatste drie: de wederopbouw 1950-1970 (de Ciske de Rat-trilogie), de culturele revolutie 1970-1995 (Pluk van de Petteflet) en de risicosamenleving 1995-2025 (Spijt!).

De laatste periode in uw boek gaat tot 2025. Als we dit strikt zouden nemen, gaan we nu dus een nieuw tijdperk in. Daarom wil

ik beginnen met een verkennende vraag naar de nieuwe tijdgeest. Dit jaar waren er natuurbranden, met name op de Veluwe, door militaire oefeningen (die paradoxaal genoeg gebeuren voor de veiligheid van land en volk). De minister van Defensie bleef aan. In 2006 (de periode van de risicosamenleving) stapte justitieminister Donner op vanwege de Schipholbrand, waarbij elf gedetineerden omkwamen. Wat maakt dit verschil duidelijk?

Het is een goed, maar ook een moeilijk voorbeeld. Donner stapte op omdat de zorg voor de brandveiligheid onder zijn verantwoordelijkheid te kort was geschoten. Schade voorkomen en verantwoording nemen kenmerkten de tijd van de risicosamenleving. Ik signaleer wel dat de tijdgeest ernstig verandert, maar ik weet nog niet precies welke kant op. Er is een nieuwe generatie politici die veel waarde hecht aan overleg en aan gezamenlijk tot stand komen van beslissingen. Deze

generatie lijkt minder gewicht te hechten aan de eigen verantwoordelijkheid en de hoogstpersoonlijke gevolgen die daaraan kunnen worden verbonden. De vanzelfsprekendheid om zo'n conclusie te trekken getuigt van het hechten aan het belang van het eigen moreel kompas (en wordt daarom ook gewaardeerd). Dat kompas sloot ook aan bij een functionalistische en juridische opvatting: als de overheid faalt, moet ik vanuit mijn functie als minister deze stap te zetten. Maar in de nieuwe bestuurscultuur zit een moreel kompas vooral in de weg, omdat het dan moeilijker is samen tot een oplossing te komen. Verantwoordelijkheid wil men tegenwoordig delen en anderen zijn even verantwoordelijk voor hoe het loopt als jij. Dat is denk ik waarom een hedendaagse minister oprecht – en misschien niet als jurist, maar als bestuurskundige of zo iets gevormd – denkt: ja, maar hier hoeft ik me toch niet verantwoordelijk voor te voelen? Zo'n 'ouderwetse' minister als Donner vond zijn eigen gevoelens niet zo belangrijk, maar 'wist' dat hij verantwoordelijk was voor de Schipholbrand, terwijl hij daar individueel niks mee te maken had.

Voorzover er een ontwikkeling valt te zien is die dus negatief.

Ja. Door voortdurend te denken in termen van gedeelde verantwoordelijkheid, vergeet je dat er ook staatsrechtelijke verantwoordelijkheden zijn. In een samenleving waarin men eerder meedenkt met hoe iemand zich wel zal voelen, dan dat men denkt over wat iemands plichten zijn, krijgt het begrip verantwoordelijkheid een veel vagere betekenis. Dan loop je als politicus het

risico te moeten opstappen wegens een ongelukkige uitlating, en kun je blijven zitten ook al is onder jouw verantwoordelijkheid iets vreselijks gebeurd.

En heeft dat ook dan een relatie met het afnemende vertrouwen in de overheid? Want iemand die een fout toegeeft is betrouwbaarder dan iemand die een fout toedekt.

Ik vind dat een plausibele gedachte. Maar het vervelende is, opstappen kun je niet te vaak doen.

Nu we toch bij Donner zijn, hij gooide ooit de knuppel in het hoenderhok door te stellen dat het democratische van een democratische rechtsstaat betekent, dat de sharia zou kunnen worden ingevoerd als er een meerderheid voor is.

Dat is een hele radicale manier van uitleggen dat het fenomeen democratie heel ver gaat. Daar heb ik ook veel respect voor. Maar het is niet mijn standpunt. Tegenwoordig horen we dit geluid ook veel in de Kamer: de meerderheid wil, het volk wil.

Maar het volk heeft niks te willen in dit opzicht. Stel je voor dat je voor de rechter komt en de door de meerderheid tot wet gemaakte sharia schrijft voor: hak die hand eraf! Dan zal de rechter zeggen: ho ho, dat is in strijd met het artikel 3 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens – het verbod op foltering! Rechters zullen in dat geval jou beschermen tegen de volksvertegenwoordiging die zo'n idiote wet maakt, zelfs bij meerderheid.

Hoe ziet u het wezenlijke verschil tussen de wetgevende en de rechterlijke macht?

“In de nieuwe bestuurscultuur zit een moreel kompas vooral in de weg, omdat het dan moeilijker is samen tot een oplossing te komen.”

De wetgever maakt keuzes over de algemene, grote lijn waar we naartoe willen en de rechter beslist over door individuen voorgelegde gevallen. Dat is een goede rolverdeling. De rechter is er voor de individuele burger die voor zijn rechten opkomt en die daarmee soms vragen neerlegt bij de rechter waar de volksvertegenwoordiging nog niet uit is gekomen, of waarover ze nog geen uitspraak heeft gedaan. Laten we een voorbeeld nemen. Kun je een virtueel goed stelen? Dat is een vraag die dan aan ons rechters wordt voorgelegd. Er waren twee jongens die een andere jongen tijdens een game hadden gedwongen om een virtueel masker over te maken naar hun eigen rekening, onder bedreiging. Diefstal met geweld dus. Maar is dat wel diefstal? Je kunt zo'n masker niet vastpakken. Toen heeft de Hoge Raad gezegd: ja, dat valt onder de strafbepaling. Maar het stond niet met zoveel woorden in de wet die dateert van 1886. Niet voor elk nieuw geval is een wetswijziging nodig. De rechter heeft tot taak om in het concrete geval te beslissen of de algemeen geldende, maar ook altijd een beetje vage wet van toepassing is. Het individuele voorbeeld is altijd anders dan je van tevoren kunt bedenken. Daarom wil jij gehoord worden door die rechter. En daarom wil je trouwens ook serieus gehoord worden door degene die de wet uitvoert – die ambtenaar tegenover je. Dat was ook de kern van toeslagenaffaire: is de wet wel op jou van toepassing, of leidt die tot zo'n groot onrecht, dat het in strijd is met het evenredigheidsprincipe. De rechter past de wet toe, maar soms is de wet niet toereikend en dat vergeten mensen in Den Haag soms.

Het lijkt steeds vaker voor te komen.

Ja, het is voor politici van vandaag een enorme olifant in de porseleinkast. Zij worden vaak geconfronteerd met wetgeving, of zij maken zelf wetgeving die in strijd is met hoger recht of die niet past in het juridisch systeem, zodat de rechter die wet niet kan toepassen. Ambtenaren op de departementen weten dat wel en die proberen politici er ook van te weerhouden om dat te doen. Denk maar aan de strafbaarstelling van illegalen. Niet alles wat de volksvertegenwoordiging wil is goede wil. Die stelling dat de kiezer altijd gelijk heeft, is echt een raar cliché.

De spreiding van machten is er natuurlijk ook om machten te beschermen, dat geeft u net aan. De rechtspraak moet soms de volksvertegenwoordiging afvallen om burgers te beschermen. Naast

de drie machten lijken tegenwoordig een vierde en vijfde macht te zijn waarop we minder grip hebben. De journalistiek zou je met de wetenschap de vierde macht kunnen noemen en de lobby van grote bedrijven een vijfde macht.

Ik zou het net iets anders neerzetten. Die trias politica is een staatsrechtelijke gedachte die kijkt naar de hoe het systeem werkt. Als je kijkt naar de journalistiek en de wetenschap aan de ene kant en de lobby's aan de andere kant zijn dat feitelijk ook machten. Dat leidt helemaal geen twijfel. Je kunt zelfs zeggen dat die journalistiek en die wetenschap belangrijk zijn om de drie machten goed te laten werken. Daarom hebben ze in het staatsbestel wel een bepaalde bescherming. Die hebben ze bijvoorbeeld door de vrijheid van meningsuiting, maar ze zijn onafhankelijk van het systeem van de trias politica.

Tenzij bijvoorbeeld tijdens de coronapandemie. Dan komt de wetenschap op de troon te zitten.

Ja, maar goed, uiteindelijk is het wel de minister of de minister-president die verantwoordelijk is voor het overnemen van een wetenschappelijk advies. Het is heel belangrijk dat je dat je dat verschil blijft zien.

Ook de journalist staat niet boven ons. De journalist helpt ons een mening te krijgen over wat die drie daar aan het doen zijn in de trias politica en vice versa maakt de journalist duidelijk wat burgers vinden. Bedrijven, journalistiek en wetenschap zijn machten, maar juridisch zijn het geen machten. Juridisch staan ze buiten die driehoek. En dat doet aan het belang van die feitelijke macht

niet af hoor. Sterker nog, in een goed functionerende democratie ben ik er blij mee dat journalisten hun werk doen en de wetenschap vrijheid kent. Naast journalistiek en wetenschap zijn er trouwens ook andere belangrijke krachten in de samenleving, waar politici hun voordeel mee kunnen doen. Kijk, wij schelden nu soms een beetje op de lobby van grote bedrijven. Ik ook, als het me zo uitkomt – als het bijvoorbeeld gaat om de tabaksindustrie. En ja, ik kijk met wantrouwen naar de macht van big tech. Maar ik vind het helemaal niet erg dat Peter Wennink, voormalig CEO van ons grootste techbedrijf ASML, wordt gevraagd om voorstellen te doen over hoe het met de economie in Nederland moet. Tuurlijk niet. Wij weten wie hij is. We weten uit welke hoek het komt, en als je zelf uit een linkse hoek komt, ga je misschien twee keer zo goed kijken: heeft hij wel gelijk? Maar laten we wel wezen – Wennink heeft bijzonder veel voor Nederland betekend en heeft veel zicht op ondernemen. Dus hem vragen om advies is niet gek.

Oké, maar dit is transparant en controleerbaar, net als de lobby van patiëntenverenigingen van hoofdschouders-knie-en-teen. Maar een dividendregeling afschaffen in een achterkamertje? Nee, dat bevalt me helemaal niet. En daar zou meer controle op mogen plaatsvinden. Daar heb ik wel ideeën over, maar dat is dan weer politiek. Ik vind dat zelf op dit moment nog niet een vraag die de rechtsstaat in gevaar brengt.

Wat dan wel een vraag van rechtsstaat is, is de politisering van het recht. Denk aan de zaken van Urgenda tegen de staat. Je krijgt

“Door voortdurend te denken in termen van gedeelde verantwoordelijkheid, vergeet je dat er ook staatsrechtelijke verantwoordelijkheden zijn.”

de indruk dat er nu geen spreiding is van machten, maar dat er een nieuwe hiërarchie is: de rechter staat boven de regering, terwijl er tegelijk ook geen bereidheid lijkt bij de regering om de wet uit te voeren. Ja, dit is zó'n belangrijk onderwerp! Ik zat in de Hoge Raad tijdens de behandeling van de Urgenda-zaak over CO₂. Maar ik maakte deel uit van de strafkamer en niet van de civiele kamer die daarover besliste. Ik zeg het er maar even bij. Maar laat ik ook direct zeggen dat ik heel goed snap dat er politici zijn die zich

afvragen, of de Hoge Raad niet teveel op de stoel van de wetgever gaan zitten. Dat zit er vaak achter bij je vraag. Dan heb ik daarover een paar opmerkingen. De eerste opmerking is, je moet die CO₂-uitspraak in de Urgenda-zaak eigenlijk vergelijken met de uitspraak in de toeslagenaffaire. Bij de CO₂-uitspraak is het de vraag of de rechter niet te ver gaat, maar bij de toeslagen-uitspraak is de vraag, of de rechter niet te sloom is geweest tot 2019. Dat is de spanning waar je als rechter mee te maken hebt.

“Ons land staat niet op zichzelf. Dat moeten onze mensen in Brussel veel duidelijker maken aan hun Nederlandse partijgenoten. Dat moet natuurlijk niet het werk van de rechters gaan worden.”

Hoe ver moet ik gaan? Want de rechter móet in een aan hem voorgelegde zaak een antwoord geven. Hoe ver kun je gaan om af te wijken van de geldende wet? Moeten we de wet volgen, zoals bij de toeslagen, en dan vervolgens ontevreden zijn, of moeten we zoals bij Urgenda zeggen: hier is toch iets mis met die wetgeving? Jij, wetgever, moet nu iets doen. Dat is dus een spanning.

Een tweede opmerking gaat over de verhouding: de positie van de rechter van vandaag tegenover dat hoge recht, het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en het Hof van Justitie van de Europese Unie. Bij dat laatste kun je denken aan de PAS-regeling voor stikstof en aan het asielrecht. Dat is allemaal recht van de EU. Door die verhouding komt de rechter in een onaangename positie. Hij wordt namelijk de boodschapper van het Europese recht aan de Nederlandse politiek en ook aan de Nederlandse burger. Dan krijg je al snel het idee, zoals jij je vraag formuleerde, dat de rechter boven de regering staat. Nee, de rechter niet! Maar de EU en de EVRM wel! En dat is dus onaangenaam. We beginnen nu pas te voelen wat de constellatie van het Europese recht betekent en hoe zwaar dat recht drukt op Nederlandse politici. Ons land staat niet op zichzelf. Dat moeten onze mensen in Brussel veel duidelijker maken aan hun Nederlandse partijgenoten. Dat moet natuurlijk niet het werk van de rechters gaan worden. Ik knoop er nog een derde opmerking aan vast. Want een naar gevolg, en dat zat ook al in je vraag, is dat er nu signalen komen dat de politiek niet meer zo goed naar de uitspraak van de rechter luistert. De politiek vindt het bijvoorbeeld intussen ongelooflijk moeilijk om een oplossing te vinden voor de boeren wat betreft stikstof en alles wat daarmee samenhangt. De politiek vindt het ook heel moeilijk om te herstellen wat er mis is gegaan met de toeslagenaffaire. En de politiek vindt het ontzettend moeilijk om Ter Apel ter wille te zijn.

Dat is dus een lastige problematiek. Maar het is wel naar dat het inmiddels zover is gekomen dat rechters de staat of overheidsinstanties dwangsommen op moeten leggen omdat het anders niet gebeurt. Dat

was vroeger niet, vroeger was het zo vanzelfsprekend dat je als overheid uiteindelijk luisterde naar wat de rechter had gezegd.

Dat is dus een van de kenmerken van de nieuwe periode van de rechtsstaat: bestuurlijke ongehoorzaamheid en een anti-Europees sentiment.

Zeker dat kan daardoor ontstaan. Dat lijkt mij een heilloze weg. Maar ik vind het niet zo gek dat sommige wanhopige mensen die kant op denken, dus daar zit een taak voor politici. En een lastige taak. Want economisch en ook bijvoorbeeld op defensieterrein is de noodzaak van Europese samenwerking heel duidelijk, maar die samenwerking heeft voor sommigen een prijs die lokale politici moeilijk kunnen verkopen. Het is dan de kunst om bijvoorbeeld het asieldebat te combineren met het economisch belang van arbeidsmigratie. Maar het is veel gemakkelijker om over de echte problemen voor bijvoorbeeld de boeren te zwijgen en in plaats daarvan angst aan te jagen over wat zou kunnen gebeuren. Misschien zouden we wat het recht betreft toch een les moeten trekken uit het Amerikaanse systeem. Je hebt daar federaal recht, maar bijvoorbeeld het strafrecht verschilt er op fundamentele punten (bijvoorbeeld of de doodstraf is aanvaard) van staat tot staat. De Europese Unie is geen federale staat, maar ook hier moeten we misschien meer gaan nadenken over de vraag wat wel en wat niet door de Unie mag worden geregeld. En over wat we met Europese ontwikkelingen aanmoeten in eigen land. . Achteraf kun je stellen dat we niet goed onderhandeld hebben over stikstof en Natura 2000-gebieden, maar dat we

ook niet goed hebben nagedacht over de beste manier om met die regelgeving om te gaan. Hoe houden we ons sterk, binnen dat grote Europa? Dat moet ons politieke doel zijn. Niet tegenover, maar binnen Europa.

Ten slotte: welk kinderboek kan kandidaat staan voor de tijdgeest van de komende periode?

Onlangs kreeg ik een suggestie bij een lezing. Een oudere dame uit het publiek vertelde dat haar kleinkinderen zo genoten van ‘enge’ boeken over vampieren en dergelijke. Toen aarzelde ik, maar bedacht: ja, de strekking van die boeken is heel vaak dat er een klein vampiertje of een klein weerwolfje is, waarvoor mensen bang zijn, terwijl hij zichzelf helemaal niet eng vindt. Dát beeld begrijp ik wel. Er zijn veel mensen die het gevoel hebben dat er met wantrouwen naar hen wordt gekeken, alsof ze niet deugen. Maar ze vinden zelf dat ze wél deugen. Sterker nog, ze wéten dat ze wel deugen. Hoe ga je als samenleving om met dat om zich heen grijpende wantrouwen? Ik weet niet of het kan staan voor het hele nieuwe paradigma, maar vooralsnog vind ik het een goede suggestie.

Met deze QR-code heeft u toegang tot een tweede interview met Ybo Buruma online:

‘Mijn zoon heeft recht op een zes!’, met daarin ook een uitgebreid biografisch deel.

Toegankelijke rechtsbijstand voorwaarde voor functioneren rechtsstaat

De theorie van de trias politica zegt dat macht verdeeld moet zijn. De wetgever maakt de regels, het bestuur voert ze uit en de rechter controleert of dat eerlijk gebeurt. Op papier is dat een prachtig evenwicht. Maar er is één onmisbare schakel die we vaak vergeten: de burger moet de rechter ook daadwerkelijk kunnen bereiken. Zonder effectieve toegang tot het recht is de rechtsstaat geen werkelijkheid, maar een papieren belofte.

Als sociaal advocaat heb ik mensen als cliënt moeten weigeren. Niet omdat hun zaak kansloos was, maar omdat een drukke praktijk niet toeliet om te veel zaken aan te nemen waarvoor de overheid een vergoeding weigerde. Ik herinner me de ingewikkelde terugvorderingen van kinderopvangtoeslagen die op mijn bureau kwamen. Mensen die wanhopig probeerden te begrijpen waarom zij tienduizenden euro's moesten terugbetalen. De overheid vond dat in dit soort zaken een advocaat niet nodig was. Men diende 'zelfredzaam' te zijn en het zelf op te lossen.

Auteur:
Don Ceder is Tweede Kamerlid voor de ChristenUnie

We weten inmiddels waartoe dat heeft geleid. De toeslagenaffaire werd één van de grootste schandalen uit onze recente geschiedenis. Meer dan 43.000 ouders werden slachtoffer van een overheid die fouten niet corrigeerde, maar vergrootte. En diezelfde overheid zorgde ervoor dat diezelfde ouders ook geen juridische ondersteuning konden krijgen. Ik ben ervan overtuigd dat veel leed voorkomen had kunnen worden als ik en vele andere advocaten hen destijds konden bijstaan.

Hier hebben we later als advocaten ook over aan de bel getrokken. In 2019 al waarschuwde de Commissie-Van der Meer dat sociaal advocaten structureel veel meer uren aan zaken besteedden dan waarvoor zij werden betaald. Het vervolgrapport in 2025 noemde het huidige stelsel zelfs een 'sterfhuisconstructie'.

De cijfers in de praktijk bevestigen deze term. In tien jaar tijd is het aantal sociaal advocaten fors afgenomen. In sommige regio's zijn nauwelijks nog gespecialiseerde advocaten beschikbaar. En jaar na jaar schrijven meer sociaal advocaten zich uit dan erbij komen. Dat is geen probleem van de advocatuur alleen. Het is een probleem van de rechtsstaat.

Artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens garandeert het recht op effectieve toegang tot de rechter. Maar wat betekent dat recht als je geen advocaat toegewezen krijgt vanwege je inkomen? Of omdat de overheid dat rechtsgebied uitsluit van financiering? Een recht dat je alleen op papier hebt, is uiteindelijk geen recht meer.

Het roer moet om. De vergoedingen moeten omhoog. We moeten ook kijken naar de hoge griffierechten die iemand moet betalen om überhaupt de stap naar de rechter te kunnen zetten. Maar toegang tot de rechtspraak kent meer hindernissen. Rechtbanken moeten qua afstand bereikbaar zijn en ook toegankelijk voor mensen met een beperking. Daarom zie ik de experimenten met buurtrechters als een waardevolle ontwikkeling: laagdrempelige rechtspraak dichterbij de samenleving brengt ook de rechtsstaat dichterbij de burger. Een sterke rechtsstaat vraagt om meer

dan onafhankelijke rechters. Zij vraagt ook om burgers die daadwerkelijk gebruik kunnen maken van hun rechten. Tegenspraak is geen luxe; zij is een voorwaarde voor een functionerende rechtsstaat.

Daarom moeten we durven investeren in toegankelijke rechtsbijstand en meer sociale advocaten. Dit vraagt iets van de overheid. Maar daarnaast mogen we ook iets vragen van de beroepsgroep zelf. Ieder kantoor zou zich moeten afvragen hoe het een bijdrage kan leveren aan toegankelijke rechtsbijstand, bijvoorbeeld door zelf toevoegingszaken te doen, kennis en faciliteiten ter beschikking te stellen of bij te dragen aan een fonds dat de sociale advocatuur versterkt.

De rechtsstaat bewijst zich op de dag dat een gewone burger tegenover een machtige overheid staat. Juist dan moet de weg naar de rechter open zijn. En wat dat betreft heeft Nederland nog een aantal stappen te zetten.

De wachtkamer van het Migratiepact

Met de invoering van het Migratiepact op 12 juni 2026 is er veel veranderd in zowel de procedures als de inhoud van het asielrecht. De grootste verandering in de asielprocedure heeft niet alleen gevolgen voor de asielzoekers die na 12 juni 2026 aankomen in Nederland, maar ook (en misschien wel vooral) voor de groep asielzoekers die op 12 juni 2026 inmiddels al jarenlang wachten op een antwoord op hun asielverzoek. Wat kan deze groep verwachten? En hoe kunnen we in deze nieuwe situatie hun rechten zo goed mogelijk beschermen?

De reden waarom de invoering van het Migratiepact juist op die ‘oude zaken’ zo veel impact heeft, is gelegen in de politieke keuze die is gemaakt om niet de oude, maar juist de nieuwe zaken (ingediend na 12 juni 2026) eerst op te pakken. Na 12 juni 2026 wordt maar een beperkt gedeelte van de capaciteit van de IND ingezet op de zogenoemde liggende voorraad (zaken van vóór 12 juni 2026), terwijl prioriteit wordt gegeven aan de zaken die vallen onder het Migratiepact. Deze keuze is ingegeven door de wens om vanaf het begin van het Pact de werking ervan goed te borgen en daarom ook de aanvragen die vanaf invoering van het Pact worden gedaan binnen de nieuw geldende termijnen te behandelen¹.

In een rapport dat PwC op 10 oktober 2025 uitbracht in opdracht van het

Ministerie van Justitie en Veiligheid² werd voorgerekend dat de IND 11,9 jaar nodig zou hebben om de gehele werkvoorraad (op dat moment begroot op 47.000 asielzaken) weg te werken, als er niets zou veranderen aan de instroom van nieuwe zaken en aan de capaciteit van de IND. Deze aanvullende wachttijd van 11,9 jaar zou komen bovenop de wachttijd die deze groep er al op had zitten. In juni 2026 wachtten de meeste asielzoekers 21 weken totdat zij hun eerste gesprek met de IND hadden en vervolgens 106 weken totdat zij hun tweede gesprek met de IND konden verwachten³. Pas na die twee gesprekken, na 127 weken dus, zou de IND kunnen toekomen aan het nemen van een inhoudelijk besluit op de asielaanvraag. Goed om in deze context te vermelden

Auteur:
Andrea Pool is asielrechtadvocaat

is dat de lange wachttijd niet geldt voor asielzoekers die op basis van hun herkomst worden ingeschat als kansarm. Uit de jaarcijfers van de IND volgt dat in 2025 in 90% van de gevallen tijdig werd besloten op aanvragen van personen uit veilige landen van herkomst⁴. De lange wachttijd raakt dus vooral zaken van mensen die echt op de inhoud moeten worden beoordeeld en niet eenvoudig kunnen worden afgewezen.

Voorbeeld uit de praktijk | Met het benoemen van zo veel cijfers achter elkaar ontstaat het risico dat we heel ver af komen te staan van wat dit in de praktijk betekent voor de mensen die het ondergaan. Ik denk aan het Iraanse gezin (vader, moeder en inmiddels 15-jarige zoon) dat op 16 november 2023 hun asielaanvraag heeft ingediend in Ter Apel. Volgens de wet had de IND binnen zes maanden, dus op 16 mei 2024 moeten beslissen op hun asielaanvraag. In februari 2025 vroeg het gezin voorzichtig of er iets was dat ik kon doen om ervoor te zorgen dat er beweging in hun zaak zou komen.

Het enige instrument dat beschikbaar is om een bestuursorgaan, zoals de IND, in beweging te krijgen is een officiële ingebrekestelling, waarna een beroepsprocedure bij de rechtbank kan worden gestart om een termijn aan de IND te laten opleggen om met de zaak te beginnen. In juni 2025 werd door de rechtbank geoordeeld dat de IND binnen acht weken na de uitspraak het gezin moest uitnodigen voor een gehoor en uiterlijk acht weken na dat gehoor een beslissing zou moeten nemen op de aanvraag. Deze aanvullende

termijnen worden gegeven bovenop de wettelijke termijn van zes maanden, die al ruimschoots was verstreken. De dwangsom van € 100 per dag als de IND zich niet aan de gestelde termijnen zou houden bood in ieder geval enige erkenning voor het leed van het wachten. Uiteindelijk werd het gezin uitgenodigd voor een nader gehoor in november 2025, dat door logistieke redenen voor het tweede gedeelte pas kon worden afgerond in februari 2026. Enkele weken daarna brak de oorlog in Iran uit en werd besloten een besluitmoratorium af te kondigen⁵, waardoor de familie weer in de wachtstand belandde. Sindsdien mail ik met grote regelmaat heen en weer met het gezin. Het vertellen wat ze te wachten staat, voelt als een lastige opgave.

Plan van aanpak voor de liggende voorraad | De minister informeerde de Tweede Kamer op 8 juni 2026 over het Plan van Aanpak voor het wegwerken van de openstaande asielaanvragen. De ‘werkvoorraad’, zoals die eerder was berekend door PwC, was inmiddels opgelopen tot 54.000 zaken. In het plan van aanpak wordt beschreven dat de minister de IND heeft gevraagd om erop in te zetten dat er in de asielaanvragen van vóór 12 juni 2026 binnen maximaal drie jaar een besluit moet worden genomen. Daarbij wordt nog vermeld dat die termijn van drie jaar niet de eventuele behandeling van een beroepsprocedure omvat. Op basis van de Vreemdelingenwet worden zaken waarin niet versneld is besloten, zoals in vrijwel alle zaken in de liggende voorraad, als ‘lange termijn-zaken’ behandeld bij de rechtbanken. De wachttijden bij de

“De prikkel voor de IND om de door de rechter opgelegde termijnen daadwerkelijk na te leven wordt aanzienlijk kleiner.”

rechtspraak voor de behandeling van deze zaken varieert van een half jaar (van indiening beroep tot uitspraak) tot meer dan tweeënhalf jaar⁶.

De IND beschrijft in het plan van aanpak dat er ingrijpende maatregelen nodig zijn om tegemoet te komen aan de wens van de minister om de voorraad daadwerkelijk in maximaal drie jaar te kunnen wegwerken. De kans dat dit ook lukt is afhankelijk van veel onzekere factoren. Bij een hogere instroom van nieuwe asielzaken, zal de capaciteit die wordt ingezet op de liggende voorraad worden afgeschaald. Als rechtbanken oordelen dat de ingezette maatregelen te veel rechten wegnemen van de asielzoekers, zal de totale behandeltijd (veel) verder oplopen. Daar komt bij dat moeilijk valt in te zien hoe een voorraad waarvan PwC eerder berekende dat de afhandeling onder de toenmalige omstandigheden bijna twaalf jaar zou vergen, met de nu voorgestelde maatregelen binnen maximaal drie jaar zou kunnen zijn weggewerkt.

Hoe nu verder? | Terug naar het Iraanse gezin. Hoe ga ik hun vertellen dat zij vanaf 12 juni 2026 mogelijk nog drie jaar moeten wachten op een beslissing? En dat zij, als zij na die wachttijd een afwijzing krijgen, mogelijk nog jarenlang moeten wachten op een uitspraak van de rechtbank? De kans dat hun zoon, die bij aankomst elf jaar oud was, meerderjarig is tegen de tijd dat er uitsluit is over een eventuele toekomst in Nederland is ontzettend groot. Hij

zal zijn basisschool en middelbare school in Nederland hebben afgerond en nog steeds onzeker zijn over waar zijn toekomst zal zijn.

Een effectief middel om de IND te bewegen om een beslissing te nemen op de asielaanvraag, zal er in de tussentijd niet meer zijn. Met de afschaffing van de dwangsommen, die binnenkort zal worden doorgevoerd, wordt het beroep ‘niet tijdig’ een instrument zonder enige concrete impact. De prikkel voor de IND om de door de rechter opgelegde termijnen daadwerkelijk na te leven wordt daarmee aanzienlijk kleiner nu er vanuit de politiek niet meer om verantwoording zal worden gevraagd voor de uitgegeven gelden.

Er zal een periodieke monitoring plaatsvinden van de voortgang in de behandeling van de zaken in de liggende voorraad en de Tweede Kamer zal hierover regelmatig worden geïnformeerd. Juist bij deze voortgangsrapportages ligt er voor de ChristenUnie een belangrijke taak om de positie van de asielzoekers in de liggende voorraad kritisch te blijven bewaken. Daarbij zou de ChristenUnie in het bijzonder kunnen inzetten op de volgende thema's:

- Stel een maximale totale behandelduur vast en leg vast welke consequenties worden verbonden aan het niet halen van de vastgelegde termijn
- Zet je in om een effectief alternatief in te stellen voor de afgeschafte dwangsom
- Bescherm kinderen tegen langdurige procedures. Denk na over prioritering van gezinnen met minderjarige kinderen en alleenstaande minderjarige vreemdelingen
- Vraag om transparantie in de wijze waarop de IND prioriteert
- Koppel een vaste capaciteit aan de behandeling van de liggende voorraad

Op die manier kan de ChristenUnie eraan bijdragen dat de duur van een asielprocedure – ook voor de mensen die al jarenlang wachten – weer een afdwingbaar recht wordt, en niet slechts een bestuurlijke ambitie.

- 1 Zie toelichting in de brief aan de Kamer over het Plan van Aanpak Openstaande asielaanvragen van vóór 12 juni 2026 https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2026Z12181&did=2026D27622
- 2 Zie bijlage bij het bericht Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Asiel en Migratie (XX) voor het jaar 2026 | Tweede Kamer der Staten-Generaal
- 3 Tot aan 12 juni 2026 werden de wachttijden gepubliceerd op de website van de IND. Na 12 juni 2026 zijn deze cijfers verwijderd van de website.
- 4 <https://ind.nl/nl/documenten/02-2026/ind-jaarcijfers-2025.pdf>
- 5 Bij een besluitmoratorium stopt de IND tijdelijk met het inhoudelijk beoordelen van asielaanvragen uit een bepaald land, vanwege een tijdelijk onzekere situatie in dat betreffende land van herkomst
- 6 Bovendien volgt uit het jaarverslag van de Raad voor de rechtspraak dat er in vreemdelingenzaken in 2025 een stijging van het aantal zaken te zien was van 23%, https://www.rechtspraak.nl/binaries/_rts_1776914786729/content/assets/rvdr/jd/rvdr-jd-jaarverslag-rechtspraak-2025.pdf

Je kiest elkaar niet uit

Deze dagen verblijf ik op de abdij van Berne in Heeswijk-Dinther. Ik vier (drie keer per dag) en eet (ook drie keer per dag) met de paters Norbertijnen mee: ik ervaar hun dagritme en hun vanzelfsprekende gastvrijheid. Tussendoor spreek ik met gasten. Sommigen komen alleen maar een nachtje slapen, anderen verblijven er meerdere dagen en zuigen de spiritualiteit diep in.

Met een van de gasten had ik een interessant gesprek. ‘Wat maakt een gemeenschap als deze nu zo bijzonder?’ Goeie vraag, waar ik even over moest nadenken. Uiteindelijk kwam ik met het volgende antwoord. Een religieuze gemeenschap als deze is uniek omdat mannen (of vrouwen in andere kloosters) ervoor kiezen hun leven in dienst van God en elkaar te stellen. En Norbertijnen – of Franciscanen of Benedictijnen – heb je in alle soorten en maten. En nee, dat betekent niet dat het altijd makkelijk is om samen te leven, zelfs als je een groot gebouw als een klooster tot je beschikking hebt.

Maar dat is ook tegelijk het mooie ervan: de Norbertijnen van Berne moeten het ‘uithouden’ met elkaar. Ze hebben elkaar niet uitgezocht en in het ‘gewone leven’ zouden ze wellicht helemaal geen vrienden geworden zijn. Ze zijn aan elkaar gegeven. Je kiest je partner uit en je kiest je vrienden uit. Bij kinderen wordt het al moeilijker, die zijn aan je gegeven en ze hebben jou als ouder in ieder geval niet uitgekozen.

De Norbertijnen vormen op die manier een semi-onvrijwillige gemeenschap – uiteraard kozen ze individueel voor dit klooster, maar niet per se voor elkaar – die als voorbeeld kan dienen voor de maatschappij van vandaag de dag. Je hebt elkaar niet uitgekozen, maar je houdt het vol met elkaar. En dat werkt twee kanten op. En dat merk ik ook zelf. Ik verdraag de vreemdheden van mijn gastheren, maar – en dat is een belangrijk inzicht – zij verdragen die van mij ook.

En als we dat nu eens ook buiten de poorten van de abdij zouden kunnen doen, wordt het een mooiere wereld.

COLUMNIST:
Frank Bosman is cultuurtheoloog.

Help sociaal werkers te zeggen wat jij liever niet wilt horen

Een van de belangrijkste taken van de overheid binnen de rechtsstaat is het beschermen van haar burgers. Dat gaat niet altijd goed. In de toeslagenaffaire stond de overheid zelfs tegenover burgers. Sterker, het leek wel of de overheid in de aanval was. Wat ging er mis? Hoe kunnen we leed in de toekomst voorkomen? Jan Pieter Meijer wil een grotere rol voor sociaal werkers; zij moeten politiserend kunnen handelen. Voor de overheid en de samenleving niet per se aangenaam. Want dan zeggen sociaal werkers dingen die je liever niet wilt horen.

Ruim drie jaar werk ik als procesbegeleider met gedupeerden van de toeslagenaffaire. En dan specifiek de gedupeerden en hun kinderen die te maken hebben of te maken hebben gehad met een uithuisplaatsing. Tot op de dag van vandaag verwonder ik mij over het onrecht dat hen is aangedaan. Maar ik verwonder mij ook over het onrecht dat tot op de dag van vandaag voortduurt waardoor velen opnieuw gedupeerd raken. De toeslagenaffaire is een bron van onrecht. Maar ze kan ook dienen als een bron van lessen voor de toekomst.

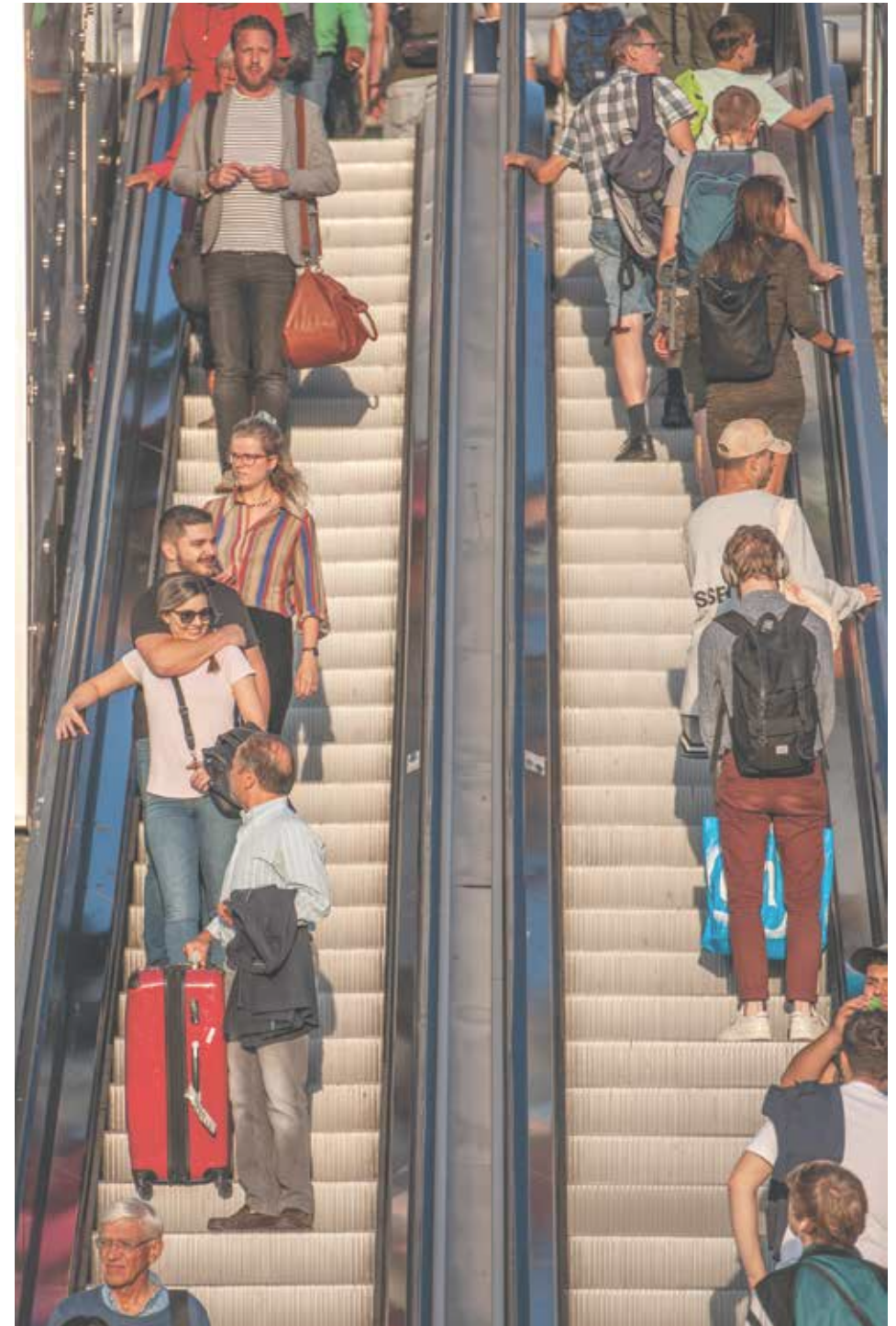
Een grote vraag rond de toeslagenaffaire is niet alleen waarom dit kon gebeuren, maar ook hoe het kon dat sociaal werkers geen patronen hebben

herkend. Laat staan dat ze de signalen collectief zichtbaar maakten. Hoe kan het dat duizenden mensen die met dezelfde acute problemen te maken kregen zo lang buiten het maatschappelijke debat bleven? Juist het ontbreken van maatschappelijke signalering op grotere schaal maakte dat individuele juridische procedures de enige route werden. De bekende institutionele route van bezwaren, schuldhulpverlening, bewindvoering, jeugdzorg, rechtszaken. Ook de overheid reageerde via de juridische weg. Tot aan de hoogste rechter werd de werkwijze van de belastingdienst jarenlang toegestaan. Dit terwijl de buitenproportionele ingreep om enorme sommen geld in een keer

Auteur:

Jan Pieter Meijer werkt als procesbegeleider bij het Ondersteuningsteam Uithuisplaatsingen Toeslagenaffaire. Op LinkedIn deelt hij regelmatig verhalen uit de praktijk.

terug te laten betalen bij elk weldenkend mens alarmbellen zou moeten doen afgaan. En al helemaal bij sociaal werkers die met de directe gevolgen voor hun cliënten werden geconfronteerd. Het recht van kinderen om bij hun ouders te wonen werd ondergeschikt aan de plicht van ouders om buitenproportionele schulden af te lossen. Sociaal werkers stonden erbij en keken ernaar.

Patroonherkenning | Wie heeft de talrijke signalen als patroon herkend? Waar konden sociaal werkers terecht met hun zorgen? Of domineerden tussen 2005 en 2019 de processen van de decentralisatie en de zorgen over de financiële beheersbaarheid van de jeugdzorg zodanig dat de toeslagenaffaire onzichtbaar kon plaatsvinden? Misschien waren we vooral bezig met de strafrechtelijke vervolging van de jeugdbeschermer van Savanna in 2006. Ik zat destijds op de publieke tribune om mijn collega te steunen. Savanna stierf in 2004 vanwege mishandeling en uithongering door haar moeder en stiefvader. De jeugdbeschermer werd vervolgd omdat er onvoldoende zou zijn gedaan met de signalen. Later werd zij vrijgesproken. Veel van de ontwikkelingen rond professionalisering en tuchtrecht die daarna kwamen zijn rechtstreeks te herleiden naar dit moment. Een zorgelijke ontwikkeling was ook dat er onzekerheid ontstond waardoor er meer kinderen onder toezicht werden geplaatst en er meer kinderen uit huis werden geplaatst. Het is niet denkbeeldig dat deze zaak als bliksemafleider heeft gefungeerd voor de toeslagenaffaire. Hoe dan ook, wie signaleerde

zorgelijke patronen? En laat ik ook de tegenwoordige tijd gebruiken: wie signaleert vandaag zorgelijke patronen? Wie attendeert sociaal werkers alert te zijn? Waar kunnen sociaal werkers terecht met hun waarnemingen en zorgen?

Persoonlijke ervaring | Ik ben in 2006 begonnen als jeugdbeschermer. Van 2009 tot 2023 werkte ik bij de crisisdienst jeugdzorg in Gelderland. We kwamen genoeg patronen tegen, maar niemand die zich verantwoordelijk voelde om die aan te kaarten. Denk aan de toename van complexe echtscheidingen, jongeren die vlak na hun achttiende verjaardag op straat werden gezet door een instelling voor jeugdzorg of het doorplaatsen van jongeren tussen instellingen. Patronen waren nuttig om te herkennen zodat we onze werkwijze konden verfijnen en ons daartoe konden verhouden. Of waardoor hard gemaakt kon worden dat er meer geld en/of expertise nodig was.

In mijn herinnering deden de patronen die wij herkenden bij ons geen alarmbellen rinkelen. We herkenden wel fundamentele problemen zoals de vele (bijna) achttienjarigen die op straat belandden. Blijkbaar zagen we dat niet als onrecht, schending van mensenrechten en/of een maatschappelijke kwestie die aangekaart moest worden bij de politiek en beleidsmakers. Kwesties die mij als sociaal werker fundamenteel zouden moeten raken: ik was me er niet van bewust dat ik eigenlijk te maken had met moreel-ethische dilemma's waar ik dus iets mee moest, als ik al wist waar ik naartoe moest. Het is veel makkelijker

om te zeggen dat het niet je verantwoordelijkheid is, maar die van een ander. Zijn sociaal werkers zo volgzzaam en uitvoerend geworden dat beleid en/of gevolgen van beleid niet kritisch bevraagd worden?

“Ik vraag mij af of gemeenten echt begrijpen wat de aard van bezwaarprocedures is.”

Gevolgen transitie 2015 | Toen in 2015 de Jeugdwet in werking trad, decentraliseerde de jeugdzorg naar gemeenten. Deze transitie ging gepaard met een bezuiniging van vijftien procent en allerlei (on)voorziene neveneffecten. De inzet op lichtere hulp leidde tot een sterke groei van zorgaanbieders en zorgvragen.

Sociaal werkers kwamen bovendien terecht in een wereld vol nieuwe actoren die over hen beslisten. Beleidsmedewerkers, wethouders en gemeentelijke politici moesten ineens beleid ontwikkelen binnen een onbekend werkveld. Commerciële adviesbureaus maakten daar dankbaar gebruik van, waardoor de sociaal werker speelbal werd van wisselend beleid.

Hoewel er ook verbeteringen waren, kreeg de jeugdzorg een steeds slechtere naam. En die slechte naam heeft ze nog steeds. Wachtlijsten, verhalen over onrechtmatige uithuisplaatsingen, rapportages zonder deugdelijke feiten, commerciële partijen die profiteren, personele leegloop en daarbovenop het toeslagenschandaal met vermeende onrechtmatige uithuisplaatsingen versterkten het negatieve beeld.

De jeugdzorg was al politiek beladen en werd dat nog meer. Tegelijk kregen sociaal werkers vlak voor de decentralisatie een beroepscode met registratieplicht en tuchtrecht, bedoeld om het vak te professionaliseren. Toch voelden veel professionals zich hierdoor niet sterker. Hun vakgebied werd juist overhoop gehaald. Er ontstonden talloze nieuwe functies, vaak uitgevoerd door mensen met dezelfde opleidingsachtergrond, maar vanuit verschillende posities en bevoegdheden. Wat is nog een sociaal werker?

Door de komst van tuchtrecht nam ook de angst voor klachten toe. Risico's werden vermeden, waardoor de jeugdzorg verzakelijkte en professionals vaker het zekere voor het onzekere namen. Meer hulpinzet en mogelijk ook te snelle uithuisplaatsingen waren het gevolg. Ging veiligheid nog over het kind, of steeds vaker over het gevoel van onveiligheid bij de professional?

Er zijn nog veel meer oorzaken en gevolgen te noemen, maar de kern is de in mijn ogen verzwakte positie van de sociaal werker te midden van allerlei ongrijpbare bewegingen en krachten.

Politisierend handelen

Graag wil ik daarom een term introduceren die voor mij steeds belangrijker is geworden en verbonden is met de kern van het vak van sociaal werkers: politiserend handelen. Als we terugkijken naar de toeslagenaffaire en daar met een politiserende bril naar kijken is de vraag wat sociaal werkers nodig hadden gehad om patronen van onrecht wél zichtbaar te maken.

Eerst kort iets over wat politiserend handelen is. Mijn postacademische vorming genoot ik aan de universiteit van Gent. Daar werkten we met de volgende omschrijving:

Politisierend handelen is bijdragen aan het publieke meningsverschil over de samenleving, verbonden met de onderliggende machtsverhouding.

Sociaal werkers hebben een politieke opdracht. In internationale definities vinden we terug dat het sociaal werk veranderingen realiseert, ingebed in een streven naar sociale rechtvaardigheid, gelijkheid, solidariteit en mensenrechten. Politiserend werken is één van de manieren waarop sociaal werkers kunnen vormgeven aan die veranderingen.

Politisering is dus een positief woord en duidt op een methodiek waarin het structurele element van verschijnselen als armoede en discriminatie maatschappelijk aan de kaak wordt gesteld. Het brengt het sociaal werk verder dan alleen individuele hulpverlening. Door te politiseren laat je aan de maatschappij zien, dat een probleem (bijvoorbeeld een hoge energierekening in slecht geïsoleerde huurwoningen) om

een maatschappelijke of politieke verandering vraagt. Het is een praktijk die bijdraagt tot het publieke meningsverschil over hoe we met elkaar willen en kunnen samenleven. Met 'het publieke' verwijzen we naar de openbaarheid van het meningsverschil. Dat meningsverschil is onlosmakelijk verbonden met de onderliggende machtsverhoudingen. Praktijken van politisering bevragen en verstoren de bestaande orde, maken mensen en kwesties (opnieuw) zichtbaar en hoorbaar. Sociaal werkers zijn vaak actief in praktijken waarin de tekorten en het onrecht in de samenleving pijnlijk duidelijk worden, of in praktijken waar de ambitie om die samenleving te veranderen vorm krijgt in concrete alternatieven. Gelukkig ontstaat er in Nederland steeds meer aandacht voor politiserend handelen. Vooral het Hoger Beroepsonderwijs en ook de Beroepsvereniging voor Sociaal Werkers werken aan een richtlijn voor beleidsbeïnvloeding. Hoewel ik de term beleidsbeïnvloeding nog wat voorzichtig vind, ben ik blij met de toenemende aandacht voor het structureel zichtbaar maken van hoe beleid invloed heeft op sociale rechtvaardigheid, gelijkheid, solidariteit en mensenrechten.

Toeslagenaffaire | Terug naar de toeslagenaffaire. Stel dat sociaal werkers veel eerder de problemen die zij zagen rond de toeslagenaffaire hadden herkend als een maatschappelijk probleem en/of een botsing met de normatieve uitgangspunten van het sociaal werk. Stel dat die signalen veel eerder patronen aan het licht hadden gebracht. Stel dat zij dan

wisten wat ze met die patronen moesten doen en waar ze die konden verzamelen. Stel dat het verzamelen van signalen over (potentieel) onrecht door de overheid net zo gewoon zou zijn als het melden van (potentiële) kindermishandeling. Stel dat dit dan veel eerder tot politieke en maatschappelijke discussie had geleid. Had dan ook niet de rechtspraak een betere context gekregen om te wegen, vragen te stellen en eventueel uitspraken te doen? Was dan niet veel eerder aan het licht gekomen dat er sprake was van grootschalige en buitenproportionele uitspraken van de belastingdienst met grote gevolgen voor zo veel mensen? Voor mij zijn de antwoorden helder. Het zou anders zijn gegaan.

In mijn huidige team heb ik in 2025 een uitvraag gedaan naar het onrecht dat mijn collega's structureel tegenkomen. Daar kwam onder meer uit naar voren dat er in het geval van (meestal) langdurige uithuisplaatsingen de jeugdbescherming en de pleegzorg uit zichzelf amper initiatief nemen om periodiek te toetsen of een situatie bij een ouder is verbeterd. Een interne prikkel om bestaande omgangsregelingen te blijven heroverwegen werd bijna niet gezien. Pas als een externe partij met die vraag komt wordt erover nagedacht.

Eén verhaal is geen verhaal. Maar elf collega's die allemaal zeggen dit te herkennen en bij elkaar opgeteld met tientallen voorbeelden komen, is collectiviseren. Deze ervaringen heb ik gebundeld en uitgewerkt in een verslag met daarin nog meer verhalen en kwesties van onrecht die collega's hadden gedeeld. We helpen daarmee niet alleen elkaar als collega's, maar dienen ook de politiek.

Over onze bevinding dat er in de jeugdbescherming te weinig traumasensitief wordt gewerkt is bijvoorbeeld een apart verslag gemaakt dat we met het ministerie en een afvaardiging van de jeugdbescherming hebben besproken.

Politisierend handelen faciliteren Wat is er nodig om politiserend handelen als meerwaarde te gaan zien?

Sociaal werkers zouden hun vak anders moeten zien. Hun vak is niet (alleen) de uitvoering van landelijk en lokaal beleid. Het is bovenal opkomen voor de mensen in de samenleving die hulp nodig hebben en zelf niet of onvoldoende in staat zijn voor zichzelf op te komen. Vooral niet tegenover een machtige overheid. Sociaal werkers zouden veel meer een buffer moeten vormen tussen beleid en de uitwerking ervan. Ze zouden veel scherper oog moeten hebben voor signalen van (potentieel) onrecht.

De overheid zou organisaties binnen het sociaal werk moeten faciliteren en verplichten een periodieke update te geven over signalen en patronen die zij in hun werk zien. Niet alleen de uitvoering van het beleid staat centraal, maar de uitwerking van beleid op het welzijn van de burgers is een net zo belangrijk agendapunt.

Organisaties worden verplicht kritisch te zijn op het beleid van de eigen financierder en openheid van zaken te geven over wat zij aan problemen tegenkomen.

Door actief te vragen naar welke problemen gesignaleerd worden en de noodzaak van informatie-uitwisseling zelfs in de contracten op te nemen wordt

het normaal om te denken in termen als herkennen van patronen en verzamelen van signalen.

Tijdens mijn opleiding begreep ik dat op verschillende plekken in Vlaanderen deze politiserende opdracht aan sociaal werkers is vastgelegd. Als we specifiek kijken naar de hersteloperatie rond de toeslagenaffaire, spelen er ontzettend veel juridische procedures. Zeker ook binnen gemeenten. Ze kosten tijd en geld, voeden het wantrouwen bij burgers en creëren een kloof tussen burger en bestuur. Ik durf te stellen dat heel veel procedures voorkomen kunnen worden wanneer burgers zich beter gehoord voelen.

Ik vraag mij af of gemeenten echt begrijpen wat de aard van bezwaarprocedures is. Wat ik soms hoor is hoe werknemers van gemeenten die betrokken zijn bij de hersteloperatie inhoudelijk gestuurd worden vanuit financiële overwegingen. Kaders en richtlijnen worden leidend en ik herken bij mijn collega sociaal werkers in dienst van gemeenten dat het streven naar sociale rechtvaardigheid en gelijkheid echt onder druk staat. Overigens ben ik nog steeds principieel tegen de constructie van sociaal werkers als ambtenaren in dienst van gemeenten. Het is een risico dat de normatieve uitgangspunten van het sociaal werk botsen met uitgangspunten zoals financiële kaders, richtlijnen over duur en inzet van hulp en vooral welke informatie wel of niet gedeeld zou moeten worden met de gemeente.

Een politiserende houding van sociaal werkers, en de open uitnodiging van bestuurders en ambtenaren om kritisch te zijn op het beleid van de

eigen werkgever is heel hard nodig. Ik hoor helaas nog regelmatig moeite bij ambtenaren over de vrijheid van spreken en/of handelen binnen de eigen organisatie. Dat is actief tegenwerken van politiserend handelen. Met ambtenaren bedoel ik de sociaal werkers binnen de wijkteams, maar ook de ambtenaren die bijvoorbeeld binnen Wmo, de hersteloperatie van de toeslagenaffaire en de schuldhulpverlening werken.

Oproep | Mijn oproep aan bestuurders, politici en ambtenaren is: schep een cultuur waarin sociaal werkers ruimte krijgen om bij te dragen aan veranderingen in de samenleving. Geef hun de ruimte en verantwoordelijkheid om vrij te spreken over wat zij zien, horen en ervaren. Veel professionals verlaten het werkveld omdat zij morele nood ervaren door onvoldoende zeggenschap over hun werk. Wees in het belang van de burger, én van de sociaal werker, bereid om te horen wat je liever niet wilt horen. Bijvoorbeeld dat het vertrouwen in een bepaalde afdeling heel laag is, dat burgers zich niet gehoord voelen, dat sommige communicatie de plank mislaat of dat de 'eigen' sociaal werkers het niet eens zijn met gemeentebestuur en tegelijk geen ruimte ervaren om dit aan te kaarten. Haal deze informatie actief en structureel op.

De toeslagenaffaire laat zien wat er gebeurt wanneer sociaal werk geen politiserende opdracht heeft. Waar signalen niet verzameld en opgepakt worden en waar mensen zich niet gehoord voelen ontstaat verwijdering tussen burgers en overheid en rest uiteindelijk de (juridische) strijd.

Laat die vrouw niet in haar hemdje staan

Lokaal 2.14. Maatschappijleer. Vrouwe Justitia verschijnt op het smartboard. 'Juf, waarom is die vrouw halfnaakt?' Gevolgd door: 'Waarom is het eigenlijk geen man? En wat is dat vreemde ding in haar hand?' Een weegschaal, leg ik uit. Een apparaat uit de tijd dat mensen zonder batterijen probeerden vast te stellen wat eerlijk is. Daarna reizen we langs Rusland, Hongarije en de VS. Landen waar de rechtsstaat soms wat minder florissant uit de verf komt. Altijd prettig om daarna weer in Nederland uit te komen. Hier is Vrouwe Justitia misschien wat schaars gekleed, ze staat stevig op haar voeten.

Dacht ik. Laatst luisterde ik naar een lezing van rechtsfilosoof Jonathan Soeharno. Hij vertelde hoe de onafhankelijkheid van onze rechtspraak is georganiseerd. Of beter gezegd: hoeveel daarvan uiteindelijk op zacht vertrouwen rust. Veel formele waarborgen blijken minder dichtgetimmerd dan ik jarenlang in mijn lessen heb gesuggereerd. 'Maar dan kan de politiek toch invloed uitoefenen?' vroeg iemand. Soeharno: 'Onze belangrijkste waarborg is niet juridisch, maar cultureel.'

Mijn lessen over de rechtsstaat bleken achteraf misschien iets meer troost dan staatsrecht. Blijkbaar rust onze rechtsstaat niet alleen op wetten en procedures, maar vooral op iets veel kwetsbaarder: mensen. Opmerkelijk eigenlijk. In een land dat stikt van dijken, rookmelders, gebruiksaanwijzingen en camera's om risico's vóór te zijn, laten we een van onze belangrijkste instituties steunen op de gedachte dat er vast fatsoenlijke mensen aan de knoppen zitten.

Sindsdien denk ik vaker aan de vragensteller in lokaal 2.14. Die vraag over Vrouwe Justitia's outfit was zo gek nog niet. Even overwoog ik er voor een volgende les een didactische opdracht van te maken: ontwerp naast haar blinddoek, haar zwaard en haar weegschaal een vierde attribuut. Leerlingen waren ongetwijfeld aangekomen met een AI-afbeelding van Vrouwe Justitia met een knus 'Stoov-kussentje van vertrouwen'. Maar misschien mist Vrouwe Justitia helemaal geen vierde attribuut. Misschien vertrouwt ze er 'gewoon' op dat de volgende lichting uit lokaal 2.14 haar niet in haar hemdje laat staan ...

COLUMNIST:

Dianne Hoefakker is vakdidacticus maatschappijleer en -wetenschappen

Apolitiek apologeet van het natuurrecht

De onbekommerde bijdrage van
C. S. Lewis aan
christelijke politiek

De Britse denker C. S. Lewis heeft het christelijk-sociaal denken wat te zeggen. Deze stelling ligt niet voor de hand, want volgens hemzelf en zijn naasten was Lewis een apolitek mens. Hij klaagde dat de kranten vol stonden over politiek, 'een onderwerp waarvoor ik geen enkele interesse kan opbrengen.' Hoewel hij veel in aanraking is gekomen met politieke filosofie heeft hij er nooit systematisch over geschreven. Desondanks heeft Lewis veel te zeggen over de fundamenteën van politiek en overheid, stellen de politicologen Dyer en Watson in hun boek *C.S. Lewis on Politics and the Natural Law*, waarvan ik voor dit artikel dankbaar gebruik heb gemaakt. Hoewel Lewis een afkeer had van alledaagse politieke bezigheden komen in zijn geschriften allerlei fundamentele overwegingen over recht en overheid aan de orde. Met name zijn gedachten over natuurrecht, democratie en christelijke politiek zijn waardevol voor het christelijk-sociaal denken.

Lewis' gedachten over natuurrecht, democratie en christelijke politiek zijn onder meer relevant voor twee grote uitdagingen in onze tijd: polarisatie en democratie. Mag er te midden van (gecreëerde) polarisatie hoop zijn op gemeenschappelijke grond? De democratie piept en kraakt in ons tijdsgewricht. De problemen – klimaatverandering, globalisering, *Big Tech* – groeien democratisch functionerende overheden boven het hoofd, en de wereldorde wordt tegenwoordig open en bloot bepaald door botte machtspolitiek. Het is niet evident dat de ChristenUnie op deze twee

uitdagingen antwoorden heeft. Werkt immers een specifiek christelijke partij niet mee aan (onnodige) polarisatie? Daarnaast is opmerkelijk dat de ChristenUnie in haar beginselverklaring uit 2018, noch in de Christelijk-sociale canon van het WI de democratie als staatsvorm fundamenteel onderbouwt. Lewis kan hierin van toegevoegde waarde zijn.

Natuurrecht | Lewis is een groot pleitbezorger van het natuurrecht. In zijn essay 'On Ethics' wijst hij erop dat wanneer we moreel redeneren, we ons altijd al in een moreel systeem bevinden

waarvan de geldigheid moet worden verondersteld voordat we überhaupt iets kunnen bekritisieren. Het is principieel onmogelijk om vanuit het niets een moreel systeem te creëren. Morele waarden zijn 'basic'. We kunnen ze niet herleiden tot een 'meer realistische' (bijvoorbeeld wetenschappelijke) verklaring, maar moeten hun absolute geldigheid accepteren. Die absoluut geldige basis duidt Lewis, het meest uitgewerkt in zijn *The Abolition of Man*, met verschillende termen aan: de Tao (een begrip uit de Oosterse filosofie, vaak vertaald als 'Weg'), het Natuurrecht of de Traditionele Moraal.

In tegenstelling tot de gangbare nadruk op de verschillen in moraal tussen culturen benadrukt Lewis het universele karakter van de Tao. In *The Abolition of Man* betoogt hij dat in alle culturen vergelijkbare morele basisregels voorkomen, zij het in verschillende bewoordingen en met verschillende accenten. Wat zijn die regels? Gedacht kan worden aan de Gulden Regel, de zorg voor ouders en ouderen, de zorg voor kinderen en nageslacht, rechtvaardigheid, waarachtigheid, genade. De morele principes zijn universeel geldig, ongeacht de onderkenning van de (juiste) bron – volgens Lewis: God.

De christelijke moraal is daarom geen unieke of nieuwe moraal. Christenen kennen volgens Lewis, in zijn essay 'On Ethics', in 'hun' ethiek door openbaring wel een verdieping, een internalisering en verschuiving van nadruk in de morele geboden, maar op basaal en fundamenteel niveau is het geheel aan normatieve elementen geen unieke, groepsspecifieke ethiek.

De vaste overtuiging dat natuurrecht objectief is kan christelijke politici vertrouwen geven dat de medemens tot op zekere hoogte het natuurrecht kan kennen en zich daaraan wil houden. Dyer en Watson stellen: 'De mens die onwetend is over morele principes zag Lewis weliswaar als een hypothetische mogelijkheid, maar tegelijkertijd als een empirische zeldzaamheid.' Dit terwijl Lewis zelf ook al de opkomst van een almachtige, globalistische technocratie vreesde.

Anderzijds, ook Lewis zelf moest al pijnlijk vaststellen dat mensen weinig ontvankelijk zijn voor een rationeel appel op een universele moraal. In de loop van de jaren veranderde daarom zijn benadering, stellen Dyer en Watson: niet meer apologetisch en intellectueel, maar door verhalende literatuur waarmee Lewis de verbeelding en attitude van de mensheid wilde vormen. Zijn pennenvruchten van deze nieuwe benadering zijn de Ruimtetrilogie en Narnia. Deze vorming door verbeelding kan een inspiratiebron zijn voor het publiek spreken van de ChristenUnie.

De vorming in de Tao is essentieel voor Lewis, of dit nu door logische argumentatie of door verbeelding gebeurt. De uitweg uit hysterie en propaganda is niet om alle gevoelens af te wijzen, maar om de juiste gevoelens te kweken: 'Voor hen [in de Tao] is de taak om in de leerling die gevoelens aan te leren die in zichzelf passend zijn,' stelt Lewis in *The Abolition of Man*.

Voor de ChristenUnie komt het dus aan op vasthouden aan, opleiden in, en publiekelijk spreken over universele morele principes. Het belang ervan is groot. Moreel subjectivisme is rationeel

Auteur:

Timon van Dieren MSc heeft natuurkunde en sterrenkunde gestudeerd in Leiden, en studeert nu theologie aan de PThU. In 2025 nam hij deel aan het fellowsprogramma van het WI.

onjuist en zal ook huiveringwekkende gevolgen hebben, volgens Lewis. Hij schetst dit indringend in *The Abolition of Man*: het is goed mogelijk dat vanwege ontstellende technologische ontwikkelingen een kleine groep mensen over de macht en de middelen beschikt om voor de hele mensheid een moraal te ontwerpen op basis van willekeurige natuurlijke impulsen. Paradoxaal genoeg wordt de overwinning van de mens op de natuur en de moraal dan een overwinning van de natuur op de mens: de mens wordt afgeschaft. Het behoeft geen betoog dat Lewis hier profetisch onze huidige tijd van *Big Tech* heeft aan zien komen.

Democratie en val | Nu Lewis positief blijkt te staan tegenover het natuurrecht, zal het niet verbazen dat hij ook positief spreekt over hiërarchie. Als literair-historicus hield hij zich bezig met hiërarchie bij de grote klassieken als Aristoteles, Dante, Milton en Shakespeare. Zijn affiniteit daarmee laat hij duidelijk blijken. Christelijk anarchisme wees hij ten principale af. Theologische overwegingen spelen in die erkenning van hiërarchie een rol. De triniteit wijst volgens Lewis op een hiërarchische gestructureerde relatie van liefde. Hiërarchie is ook een antropologische voorwaarde voor ons persoon-zijn, zoals Judith Wolfe schrijft over Lewis in 'On Power'.

Democratie, die vaak als anti-hiërarchisch wordt gezien, lijkt hier moeilijk mee verenigbaar. Op een bepaalde manier is Lewis inderdaad kritisch op democratie, constateren ook Dyer en Watson. Volgens Lewis is

op ethisch, intellectueel en esthetisch gebied democratie de dood, omdat het effect van democratie is dat alles wordt genivelleerd. Het geeft ook te denken dat Narnia een monarchie en geen democratie kent.

Desondanks was Lewis ook een voorstander van democratie. De reden daarvoor is dat de zondeval de wil en verlangens van de mens zodanig heeft gecorrumpeerd dat de macht niet toevertrouwd kan worden aan een absolute monarch of een kleine groep aristocraten. Democratie is de beste manier om de zondige aard van de mensheid in bedwang te houden. Lewis beroept zich dus op theologische noties over de zondeval. Maar ook de geschiedenis noopt Lewis hiertoe, met veel voorbeelden van ontspoorde totalitaire en dictatoriale regimes, 'christelijke' regimes inclusief.

En 'het goede' dan? | Maar hoe hangen natuurrecht en democratie dan samen? Immers, waarom zou de wil van een meerderheid samenhangen met het goede en de eisen van het natuurrecht navolgen? Lewis zal toch het argument van Plato tegen democratie gekend hebben: stadsbestuur is veel te ingewikkeld om het aan het onontwikkelde volk over te laten. Kan een partij als de ChristenUnie in een democratie wel echt 'opstaan voor het goede'? Ik denk dat twee dingen hierin een rol spelen bij Lewis.

Ten eerste, het al genoemde natuurrecht, de objectieve moraal die iedereen kan kennen. De zondeval is niet zo totaal dat we het goede niet meer kunnen kennen. Want dan zouden we

ook niet van onze verdorvenheid afweten, redeneert Lewis in *The Problem of Pain*. Bovendien stelt hij: 'de algemene teneur van de Schrift geeft ons geen reden om te geloven dat onze kennis van de Wet in dezelfde mate verdorven is als onze mogelijkheid om die Wet te houden.' Dit kan gezien worden als achtergrond van Lewis' vertrouwen dat over de doeleinden en legitieme middelen van de overheid grotendeels overeenstemming bestaat en mensen deze basale dingen willen: veiligheid, inkomen om van te kunnen leven en een goede balans tussen orde en vrijheid (doeleinden passend bij de hierboven genoemde morele geboden van de Tao).

Deze basale doeleinden hangen samen met het tweede punt. Lewis staat wantrouwend tegenover een grote, machtige overheid. Het doel van de overheid is beperkt, schrijft Lewis in *Mere Christianity*:

'De Staat is er simpelweg om in dit leven het algemeen welzijn van mensen te bevorderen en te beschermen. Een echtpaar dat samen bij een haardvuur praat, een groep vrienden die een potje darten in een café, een man die een boek leest in zijn eigen kamer, of in zijn eigen tuin werkt – daartoe is de Staat er.'

Lewis is sceptisch over een politiek die inzet op morele perfectionering van de burgers. De staat en de politiek zijn er niet, of slechts zeer beperkt, om een gemeenschappelijke conceptie van het goede te vinden en na te jagen (in tegenstelling tot Aristoteles). Goedbedoelde bureaucratische inmenging leidt in combinatie met

machtige technologische middelen volgens Lewis gemakkelijk naar paternalistisch totalitarisme. Dyer en Watson betogen dat er grote overeenkomsten zijn tussen Lewis' visie en de politieke filosofie van John Locke waarin het sociaal contract tot behoud van wederzijds eigendom (in brede zin) een belangrijke rol speelt. Dat Lewis soms eerder bij Locke dan bij het klassieke natuurrecht aansluit, blijkt ook uit het feit dat in concrete gevallen van politiek beleid Lewis huiverig is om het natuurrecht wettelijk door te vertalen: '... geen zonde moet wettelijk strafbaar worden simpelweg omdat het een zonde is. Natuurlijk zijn veel daden die zonde tegen God zijn ook schadelijk voor onze medeburgers, en die moeten daarom, en alleen daarom, wettelijk strafbaar gemaakt worden.'

Daarom was hij tegen het verbod op homoseksualiteit en tegen bemoeilijking van echtscheiding. Dyer en Watson zien hierin het 'no harm principle' uit de utilistische ethiek van John Stuart Mill. Maar deze minimalistische morele legitimatie voor de overheid staat wel op gespannen voet met denken vanuit natuurrecht, zoals Lewis aangeeft in 'We have no "right to happiness"': 'Achter de wetten van de staat, staat de Natuurwet.' Dyer en Watson proberen dit te verzoenen door te stellen dat het 'no harm principle' een subsidiair en geen alomvattend principe is voor Lewis. Door dit principe wordt zowel de integriteit van de kerk als de politiek beschermd, doordat zowel theocratie als blasfemie wordt vermeden. Maar het natuurrecht blijft primair voor Lewis, ook al is zijn politieke vertaling daarvan niet altijd consequent.

*“Maar als een van de
voorkeuren dominant wordt
en zichzelf de
‘christelijke partij’ noemt,
worden anderen
gemakkelijk beschuldigd
onchristelijk te zijn.”*

Christelijke politiek? | Tegelijkertijd denkt Lewis natuurrecht en democratie ook samen. Zijn essay ‘Meditation on the Third Commandment’ (over Gods Naam ijdel gebruiken) beschrijft een vruchtbare verhouding. Het essay gaat in op de vraag of het goed is als er een christelijke partij in Groot-Brittannië wordt opgericht. Lewis begint met een onderscheid tussen de doeleinden en legitieme middelen van de overheid enerzijds en de concrete keuze voor een bepaald middel anderzijds. Over het eerste bestaat grotendeels overeenstemming, en daarin spelen

natuurrecht maar ook christelijk denken een legitieme rol. Maar politiek gaat (vooral) over de keuze voor een bepaald middel, en in die keuzes onderscheiden de verschillende partijen zich. Politiek weegt af welke legitieme middelen te kiezen: socialisme of kapitalisme, een hiërarchische of egalitaire staat. Een ‘christelijke partij’ is daarin problematisch volgens Lewis. Want binnen het christendom wordt heel verschillend over de middelen gedacht: geven we de voorkeur aan een antiliberaal, fascistisch, een socialistisch of een conservatief-

liberale overheid? Er is geen theologisch principe dat hierin de doorslag geeft, volgens Lewis. Maar als een van de voorkeuren dominant wordt en zichzelf de ‘christelijke partij’ noemt, worden anderen gemakkelijk beschuldigd onchristelijk te zijn. Zo wordt onnodig scheiding aangebracht tussen christenen, terwijl het kiezen van de meest effectieve middelen niet op theologische overwegingen gebaseerd is. Lewis schrijft in zijn ‘Meditation on the Third Commandment’: ‘Dit ontstaat wanneer gepretendeerd wordt dat God gesproken heeft, terwijl Hij dat niet heeft. (...) Door het natuurlijke licht heeft Hij ons laten zien welke middelen wettig zijn: om uit te vinden welke het meest effectief is, heeft Hij ons hersenen gegeven. De rest heeft Hij aan ons overgelaten.’

Is hiermee het bestaansrecht van een christelijke partij als de ChristenUnie ondermijnd? Lewis’ angst dat een expliciet-christelijke partij tot gevolg heeft dat andere standpunten en (christelijke) groepen automatisch als onchristelijk worden bestempeld lijkt niet op te gaan voor Nederland. Met drie verschillende christelijke partijen is dit gevaar minder groot. Is het bovendien wel zo duidelijk dat christelijke politiek niks toevoegt? Is met schreeuwende media en polarisatiedynamiek juist het levensbeschouwelijke gesprek niet dringend nodig, op zoek naar common ground over doeleinden en legitieme middelen van de overheid?

Conclusie | Geïnspireerd door Lewis kan de ChristenUnie haar bestaansrecht vinden in het zoeken en benoemen van gedeelde waarden gebaseerd op het natuurrecht, om zo de taak en keuzes van de politiek te sturen. Tegelijkertijd

moeten we nuchter blijven over de zondigheid van de mens, de noodzaak van democratie en de beperkte taak van de overheid. In onze pluralistische samenleving is naast politieke deliberatie over de beste middelen ook, in aanvulling op Lewis, het gesprek over de doeleinden en legitimiteit van middelen van de overheid steeds belangrijker. Juist de staatsvorm van democratie, ook als die piept en kraakt, biedt ruimte voor dit gesprek en de zoektocht naar common ground.

Lewis’ intellectuele benadering én literaire verbeeldingskracht zijn hiervoor een rijke inspiratiebron. Zijn vertrouwde met en wijsheid door boeken uit andere tijden – ‘de verfrissende zeebries van de eeuwen die door onze geesten waait’ – dienen als voorbeeld voor de ChristenUnie. Haar eigen rijke christelijk-sociale traditie en waardevolle vorming – waarin allereerst de achterban van de ChristenUnie een rol speelt – geven de ChristenUnie een grote taak en verantwoordelijkheid in een onstuimige wereld.

Dit artikel is gebaseerd op het essay dat Timon van Dieren schreef voor het fellowsprogramma van het WI in 2025.

Met deze QR-code krijgt u toegang tot de online-versie van dit artikel met voetnoten. In deze geprinte versie blijkt uit de context meestal op welk werk ik me baseer. Citaten komen, tenzij anders vermeld, uit Dyer en Watson.

Mensenrechten in Irak

Zendingswerk door de NAVO

Terwijl in het Westen mensenrechten ter discussie staan, werkt Irak sinds 2018 met de NAVO samen om haar veiligheidsinstituties te moderniseren, waarbij mensenrechten een belangrijke plaats innemen. Zelfs nu onlangs een deel van de sharia werd ingevoerd. Maartje van Reedt Dortland vertelt over de bijzondere missie waaraan ze deelneemt.

In het Midden-Oosten komen al duizenden jaren volkeren met elkaar in contact om handel te drijven, cultuur uit te wisselen, maar ook om oorlog te voeren. In Irak woedden recent de volgende oorlogen: Iran-Irak (1980-1988), de Eerste Golfoorlog (1990-1991), de Iraaks-Koerdische burgeroorlog (1995-1996), de Tweede Golfoorlog (2003-2011) en de oorlog tegen ISIS in Irak (2013-2017). Deze oorlogen hebben het leven gekost van een paar honderdduizend burgers en tienduizenden Irakese militairen. Burgers moesten daarnaast de terreurregimes ondergaan van Saddam Hoessein (1979-2003) en ISIS. De oorsprong van dit geweld ligt in ongelijkheid die langs sektarische lijnen loopt, waardoor relieving als instrument voor de hand ligt. De belangrijkste groepen die strijden om machtsbehoud zijn soennitische en sjiiitische moslims en Koerden. Het politieke systeem is nog steeds gebaseerd op deze sektarische

verdeeldheid, waardoor ondermijning van democratie en vrede op de loer ligt. Iran heeft als grote sjiiitische broer invloed op religieus, politiek en economisch vlak en gebruikt Irak als bufferstaat in haar 'Axis of resistance'. Daarnaast gebruiken machtsblokken Irak als schaakbord om invloed op elkaar uit te oefenen, zoals Iran en de VS. Maar ook Rusland en China proberen voet aan de grond te krijgen, op het gebied van handel (olie, kernenergie, landbouwproducten), contraterrorisme, het uitwisselen van inlichtingen, en investeringen in infrastructuur. Corruptie, en de eenzijdige economische afhankelijkheid van olieproductie maken het land ook kwetsbaar voor geopolitieke invloeden en destabilisatie. Daarnaast zijn de gevolgen van klimaatverandering voelbaar in Irak, want overstromingen en extreme droogte komen steeds meer voor. De moerasgebieden rondom Basra bij de monding van de Eufraat en Tigris

Auteur:

Maartje van Reedt Dortland is human security adviser in de NAVO-missie Irak (NMI).

drogen op door hitte en bovenstroomse dammen, waardoor mensen niet meer in hun levensonderhoud kunnen voorzien en naar de stad trekken. Schaarste van (natuurlijke) hulpbronnen kan bijdragen aan sociale onrust en conflict. Ook zijn mensen meer geneigd om zich aan te sluiten bij gewapende groepen als inkomstenbron. Na dit tijdperk van oorlogen is Irak hard aan het werken om een functionerende democratie te worden, met een modern veiligheidsapparaat om de relatieve vrede en democratie te bewaken. Na alle destructie die het land heeft ondergaan, is zowel de bevolking als de regering er van overtuigd dat het beschermen van de burgerbevolking hier een belangrijk onderdeel van is.

Hulpvraag Irak | Na de invasie in 2003 en het afzetten van Saddam Hoessein, heeft de VS ook het Irakese leger ontmanteld. Daarna is er in eerste instantie veel Amerikaanse steun geleverd om een modern leger op te bouwen. Irak heeft de hulp gevraagd van internationale partners om de veiligheidsorganisaties te hervormen. In 2003 werd de VN-missie UNAMI (United Nations Assistance Mission Iraq) gestart, met als doel het versterken van de regering en bevolking. Deze missie is eind 2025 officieel geëindigd op verzoek van Irak, terwijl 25 aparte VN-organisaties het land nog wel ondersteunen. Datzelfde geldt voor de Amerikaans geleide missie Operation Inherent Resolve (OIR), die is gestart in de strijd tegen ISIS in 2014. In tegenstelling tot voornoemde missies die Irak hielpen om de belangrijke taken van de overheid uit te voeren, ziet Irak de NAVO en de

EU meer als gelijkwaardige partners. Zij geven alleen advies, en voren het werk zelf niet uit, in tegenstelling tot de OIR die wel actief bijdraagt aan het verslaan van IS. Zowel de NAVO als de EU geven advies aan het veiligheidsapparaat: de NAVO aan het ministerie van Defensie, de Federale Politie en het kantoor van de Nationale Veiligheidsadviseur. De EU geeft advies aan het ministerie van Binnenlandse Zaken (politie). NAVO en EU hebben ook baat bij stabiliteit en bondgenoten aan de grenzen van het grondgebied, waartoe deze diplomatieke missies een middel zijn. De kosten van deze missies dragen de bijdragende landen dan ook zelf. Op het moment is de missie opgeschort, wat betekent dat de missie is afgeschaald en een deel vanuit het NAVO-hoofdkwartier in Napels werkt en sommigen vanuit huis (waaronder ondergetekende). Het lijkt op de COVID-periode want de Missie adviseert de Iraakse instellingen nu via Teams en Whatsapp.

Doel | Het doel van de missie is om het Irakese veiligheidsapparaat te versterken, om de terugkeer van ISIS te voorkomen, terrorisme te bestrijden en het land stabiel te houden. Specifieke focusgroepen zijn beleid en strategie, samenstellen van personeel, resource management, leiderschapontwikkeling en goed bestuur in de veiligheidssector. De NAVO 'cross cutting topics' zijn daarbij geïntegreerd in al het advieswerk, zoals voorgeschreven in NAVO-doctrine (militaire voorschriften). Deze thema's zijn 'Women Peace and Security', 'Building Integrity', 'Human Security' en 'Human rights/International

Humanitarian law'. Women Peace and Security (WPS) is de naam van de VN-agenda op basis van resolutie 1325, die tot doel heeft om de rol van vrouwen en minderheden te vergroten bij het oplossen en voorkomen van conflict. In deze en opvolgende resoluties binnen de WPS-agenda is erkend dat geweld tegen vrouwen in conflicten (Conflict Related Sexual Violence (CRSV)) een oorlogswapen is. Ook stelt de resolutie dat het belangrijk is dat krijgsmachten hun aandeel vrouwelijke militairen verhogen omdat zij een beter begrip hebben van specifieke dreigingen voor vrouwen en daarmee beter in staat zijn om hen te beschermen. 'Building Integrity' is een programma geleid door het NAVO-hoofdkwartier om corruptie te bestrijden, en is een belangrijke voorwaarde voor eventueel partnerschap met de NAVO. De 'Human Security agenda' van de NAVO is meer een overkoepelend stuk waarin alle andere cross cutting topics binnen vallen. Het is gebaseerd op de VN definitie 'human security', namelijk vrijheid van angst, vrijheid van gebrek en vrijheid van onwaardigheid. Meer specifiek richt ik mij op burgerbescherming, omdat de Irakezen dit erg belangrijk vinden en omdat mijn collega's de andere onderwerpen dekken. Voor burgerbescherming heeft de NAVO ook specifiek beleid, dat stelt dat dit het hoofddoel van krijgsmachten is. In het beleidsstuk wordt erkend dat opposanten het bedreigen van burgers als oorlogswapen inzetten, wat de NAVO verplicht om actief burgers te beschermen tegen mogelijke agressie. Onderliggend aan deze cross cutting themes zijn de Universele Rechten van de Mens en het Internationaal Humanitair Oorlogsrecht.

Actieplan | Samen met de Irakezen hebben de adviseurs in de missie een gezamenlijk actieplan opgesteld, met langetermijndoelen (LTO) per onderwerp. Ook voor het advieswerk gebruikt de missie het militaire planningsproces. Dus voor ieder langetermijndoel hebben de adviseurs met hun Irakeze gesprekspartners een militair plan opgesteld met operatielijnen ('lines of effort') die naar het gewenste eindresultaat leiden. Voor mijn onderwerp burgerbescherming zijn deze lijnen gebaseerd op de burgerbeschermingsstrategie die het Irakese ministerie van Defensie zelf heeft geschreven, namelijk integreren van burgerbescherming in doctrines, opleiding en training van burgerbescherming, integreren van burgerbescherming in planning en ontwikkeling van capaciteiten, en integreren van burgerbescherming in de financiële structuur, inclusief een systeem waar burgers eventuele schade kunnen melden en compensatie kunnen ontvangen. Deze planning is 'condition based' in plaats van 'time based', omdat de huidige ontwikkelingen in het Midden-Oosten laten zien dat een planning makkelijk verstoord kan worden door de realiteit.

Zoals eerder genoemd, heeft burgerbescherming prioriteit bij de Irakese veiligheidsinstituten. Een belangrijke reden was dat ISIS in het begin zo succesvol kon zijn, omdat er een gebrek aan vertrouwen was onder de bevolking voor de Irakese strijdkrachten. Dit beeld is nu drastisch veranderd, maar er valt nog veel te verbeteren. Het is bijzonder dat Irak als een van de eerste landen ter wereld in 2024 een nationaal beleid

op het gebied van burgerbescherming heeft aangenomen. Dit is deels gebeurd met financiële steun van Nederland en met behulp van vredesorganisatie PAX. Het Irakese leger heeft dit beleid verder geoperationaliseerd met een burgerbeschermingsstrategie, die de NAVO missie in Irak ondersteunt met implementeren. Qua implementatie wordt vooral gewerkt aan de eerste operatielijn van onderwijs en trainen. De Irakese landmacht heeft begin dit jaar een grote oefening gehouden waarbij burgerbescherming een van de drie hoofdthema's was. Met behulp van PAX wordt in de zomer van 2026 de eerste lichter trainers getraind die daarna de rest van de krijgsmacht moet trainen.

Belemmeringen | Ondanks de grote draagkracht onder de strijdkrachten voor mensenrechten en de aandacht op beleidsniveau, blijft de realiteit in Irak nog wel achter. Zoals vrijwel overal ter wereld komen vrouwenrechten meer onder druk te staan. Waar Irak werkte aan vrouwenrechten, is onlangs Shariawetgeving aangenomen die een huwelijk met minderjarige meisjes toestaat en rechten van gescheiden vrouwen terugdraait. Journalisten, social media influencers, rechters, vrouwenorganisaties en NGO's worden tegengewerkt omdat deze 'tegen de waarden van religie en Irakese families in zouden druiven'. Online geweld, met name tegen vrouwen, neemt toe. Maar ook gedwongen verdwijningen en willekeurige gevangenzettingen met contraterorisme als argument. Een bekende voorvechter voor vrouwenrechten, Yanar Mohammed,

is een paar maanden geleden op straat vermoord. Tegelijkertijd krijgen we tijdens training over burgerbescherming vragen over de dubbele morele standaard van het Westen wat betreft mensenrechten.

Conclusie | De ontwikkelingen in de wereld stemmen niet positief, maar juist daarom blijft het belangrijk om als missie met dit belangrijke onderwerp aan de slag te blijven, waarmee Nederland ook in andere landen dan Irak vooroploopt, met adviseurs en projecten op het gebied van mensen- en vrouwenrechten. Ondanks de grote genderongelijkheid, blijkt in gesprekken met Irakeze militairen steeds weer dat mensenrechten en met name vrouwenrechten belangrijk worden gevonden. Voor de aanstaande training aan de strijdkrachten over burgerbescherming is een overweldigende interesse, wat dit ook wel moet onderschrijven. Ik hoop ook dat Irak op termijn een voorbeeld kan zijn voor de regio maar ook voor de NAVO. Want wij vinden het respecteren van mensenrechten en veiligheid vanzelfsprekend, maar voor hoe lang nog? Gezien het belang van Irak voor stabiliteit in het Midden Oosten, en daarmee ook voor Europa, hoop ik daarom dat de politiek steun blijft geven aan deze missie.

Met deze QR-code kunt een uitgebreide versie van het artikel lezen met reacties van Irakese betrokkenen.

Goede tips voor betere jeugdzorg

Door Wim Stam

Friso van Doesburg
Grondhouding. Voor iedereen die werkt met jeugd
S2 uitgevers
312 pagina's

Kort voor mijn afscheid van de gemeenteraad in De Ronde Venen las ik een interview in het RD met Friso van Doesburg. Als kind had hij zelf te maken met de jeugdhulpverlening. Nu adviseert hij verschillende organisaties op dat terrein. En hij schrijft daar boeken over. Zijn meest recente boek is *Grondhouding*. In dat interview deed hij een aantal uitspraken die mij uit het hart gegrepen zijn. Op de vraag hoe hij de verslechtering van de mentale gezondheid van jongeren duidt, verwijst Van Doesburg naar de smartphone, social media, voeding (RedBulls), de omstandigheden in de wereld (klimaat, oorlogen) en de vele gebroken relaties.

Misschien geen rocketscience maar zijn oplossing is wel ontnuchterend. 'We hebben de neiging om het in de hulpverlening heel ingewikkeld te maken, terwijl de realiteit meestal simpel is. Jongeren hebben behoefte aan veiligheid en saamhorigheid. Ook godsdienst en geloof zijn daarbij van grote betekenis. Ik zie ze liever in een kerk waar ze zich gehoord en gezien weten dan in een therapiegroep. Het vraagt moed van een professional om dit soort zaken naar voren te brengen in een sector waar actie wordt gezien als bewijs van betrokkenheid, en waar uitkomstmetingen en resultaatverplichtingen de druk om snel een oplossing te bieden verhogen.'

Paradigmashift | En dat is de paradigmashift die Van Doesburg in dit boek uitwerkt. Niet gelijk in oplossingen denken, maar eerst luisteren en jongeren de ruimte geven om zelf aan hun oplossingen te werken. De eerste hoofdstukken gaan vooral over het begin van een hulptraject en hoe je als professional het vertrouwen bij de jongere herstelt. De laatste hoofdstukken richten zich op de aanpak voor de weg omhoog. Van Doesburg maakt daarbij uitgebreid gebruik van wetenschappelijk onderzoek.

Hij gaat ervan uit dat veel hulpvragen een schreeuw zijn om gehoord te worden. 'Jongeren komen niet naar jou voor kant-en-klare oplossingen. Ze komen voor erkenning. Ze willen weten 'zie jij mij?'' De zorgprofessional moet dan vooral luisteren en vertrouwen geven. 'De oplossing ligt in onze manier van kijken. Zolang we jongeren zien en benaderen als een verzameling problemen die opgelost moeten worden, blijven we steken. De vraag moet niet zijn "wat is er mis met deze jongere?" maar "wat heeft deze jongere nodig om te floreren?''

'Echte ontwikkeling ontstaat niet door problemen weg te nemen, maar door jongeren steviger in hun lichaam te laten groeien, zodat zij veerkrachtiger met moeilijke ervaringen kunnen omgaan.' In feite komt dat neer op het versterken van weerbaarheid. 'Niet fixen van de buitenkant, maar het interne fundament versterken'.

Daarbij telt ook het netwerk. Veel professionals zijn geneigd de focus te leggen op individuele begeleiding, maar verbinding met anderen is minstens zo belangrijk, vindt Van Doesburg. Ook belangrijk is het ontwikkelen van de talenten waarmee zelfwaardering ontstaat. Dit werkt Van

Doesburg verder uit in de hoofdstukken 'Netwerk' en 'Talentontwikkeling'.

Jongeren willen best aan hun eigen situatie werken, als ze daarin voldoende steun krijgen. Accepteer dan dat niet altijd alles kan en lukt. Falen mag ook. Geen aanpak van snel scoren, maar wel een aanpak gericht op duurzaam herstel. Met focus op mogelijkheden in plaats van problemen. Of zoals Leon Noorlander (directeur Jeugdzorg Nederland) in zijn commentaar op dit boek zegt: 'Friso neemt ons in Grondhouding mee naar de kern van de jeugdzorg. Hoe kunnen wij allemaal geluksmakelaars zijn voor kinderen, jongeren en gezinnen? Door voorbij de formele regels, instrumenten en protocollen te stappen die ons beperken, en betekenisvolle relaties aan te gaan en elke dag uit te zoeken wat hen sterker maakt, veerkracht geeft, toekomstperspectief biedt en geluksmomentjes brengt.'

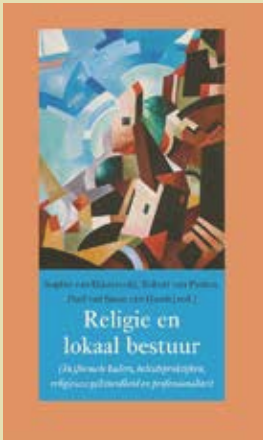
Waardevol voor beleidsmakers

Van Doesburg lardeert het boek met voorbeelden, anekdotes en praktische opdrachten. Een boek dat vooral een must have is voor de professional, maar ook voor de beleidsmaker (wethouder, raads-lid) omdat het waardevol inzicht geeft en een mooie basis is voor het gesprek met die zorgprofessional die de politiek inzet. Mijn analyse is dat jeugdzorg à la Van Doesburg op de korte termijn misschien meer kost omdat er de nodige tijd in de jongere gestoken moet worden, maar op de lange termijn goedkoper is omdat de jongere er sterker uit komt en minder gauw terug zal vallen in de hulpvraag.

Wim Stam was raadslid in De Ronde Venen van 2011 tot 2026.

Hoe kerk en staat de samenleving vormen

Door Aart Deddens

Sophie van Bijsterveld, Robert van Putten
en Paul van Sassa van IJsselt (red.)
Religie en lokaal bestuur
Uitgeverij Eburon, 2025
254 pagina's

De protestantse natie van Groen van Prinsterer is niet meer, als 'ie er ooit was. Door verwereldlijking is de antenne voor religie bij een groot deel van de bevolking verzwakt, terwijl tegelijkertijd de pluriformiteit van godsdiensten is toegenomen met name door migratie. Ambtenaren hebben geleerd dat er een scheiding is tussen kerk en staat, dat er vrijheid van godsdienst is en dat de overheid neutraal moet zijn, maar hoe moet je als overheidsvertegenwoordiger dan omgaan met vragen als: mag een gemeente een iftarmaaltijd subsidiëren? Als het neutrale welzijnswerk moeite heeft om een grote groep gereformeerde jongeren te bereiken, hoe kun je dan dit probleem aanpakken zonder dat de scheiding van kerk en staat in het geding komt? Mag in een gemeente een ambtseed afgelegd worden in naam van Allah? Ambtenaren zitten met de handen in het haar, want hun kompas is 'noordeloos'.

Voor de beantwoording van deze vragen hebben ze weinig aan het dikke rapport uit 2006 van de WRR Geloven in het publieke domein. Als ze zich door alle essentialistische en functionalistische benaderingen van religie hebben heen geworsteld zal hun kompas nog steeds alle kanten uit wijzen. Dat is anders met het Tweeluik religie en publiek domein uit

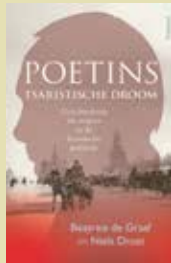
2009 van de VNG. Dat tweeluik besluit met een soort catechismus, een serie vragen en antwoorden waaruit ik hierboven drie vragen geselecteerd heb. Het antwoord op de vraag of je ambtseed in de naam van Allah mag afleggen bijvoorbeeld, luidt: 'Ja. Gemeenten kunnen voor hun ambtenaren zelf eedsformuleringen opstellen. Zij kunnen de mogelijkheid bieden om de eed op islamitische wijze af te leggen. (...)'. Ik kan me voorstellen dat ambtenaren hier echt mee zijn geholpen, al is het probleem met casuïstiek dat ze enorm kan uitdijen. Daarom is het boek *Religie en lokaal bestuur* onder redactie van Sophie van Bijsterveld, Robert van Putten en Paul van Sassa van IJsselt een welkome aanvulling, dat zelf nadenken bevordert.

Religieuze geletterdheid | Het interessante deel van het boek is het deel over religieuze geletterdheid. Daarin worden de belangrijkste kenmerken van respectievelijk de rooms-katholieke, protestantse, joodse en islamitische godsdienst en cultuur beschreven. Deze kennis is voor lokale beleidsmakers onmisbaar, om te weten wat je moet doen en wat je soms juist niet moet doen om schade te voorkomen. Een goed voorbeeld van het onwetend schade aanrichten is een opdracht van de AIVD aan ambtenaren om islamitische sleutelfiguren en moskeeën te bespioneren met het oog op mogelijke radicalisering. In een apart hoofdstuk beschrijft Martijn Koning hoe beledigend het voor moslims was om achteraf te ervaren dat hun gastvrijheid om ambtenaren thuis bij de maaltijd te ontvangen een dubbele agenda had. Ook het deelnemen aan het vrijdagavondgebed in de moskee, niet om het gebed mee te

bidden maar om informatie op te halen, is godslasterlijk en verbreekt de keten die biddende mannen van met elkaar vormen. Elke religie heeft zijn eigen cultuur en regels. Belangrijk om die te kennen en te honoreren. Denk aan de joodse regel om overledenen dezelfde dag te begraven, al is het op zondag of koningsdag. De overheid hoeft niet te oordelen over de ratio achter deze regel, die wellicht aan het klimaat van het Midden-Oosten gerelateerd is. Dat is haar neutraliteit. Maar ze mag wel de voorwaarden scheppen zodat een religieuze gemeenschap haar eigen regels kan naleven.

Inclusieve neutraliteit | Het mooie van Nederland is deze inclusieve vorm van neutraliteit die we hooghouden. Die staat tegenover de exclusieve neutraliteit, of *laïcité*, die we kennen uit Frankrijk. Daar heerst een rigide scheiding tussen de publieke en private sfeer, die voor verkillung en afstand zorgt. In Nederland heerst nog het besef, ondanks de tegenkrachten van islamofobie en antisemitisme, dat we samen zoeken naar het welzijn van de gemeenschap. Alle godsdiensten hebben daarover nagedacht en willen hun bijdrage leveren. Daar kunnen lokale beleidsmakers hun winst mee doen. Inhoudelijk op de hoogte zijn van een religie is dus broodnodig om medeburgers te begrijpen en te dienen. Het raadplegen van dit boek zal lokale bestuurders daar zeker bij helpen. Met name CU-politici zouden 'makelaars' of gidsen kunnen zijn op het gebied van religie en lokaal bestuur, door te laten zien wat er religieus speelt, en hoe daaraan recht kan worden gedaan in de bestuurspraktijk. Zie pagina 58.

Gesignaleerd.

Beatrice de Graaf en Niels Drost | *Poetins tsaristische droom – geschiedenis als wapen in de Russische politiek* | Amsterdam: Prometheus, 2026 | 224 pagina's

Poetin heeft een groot verhaal waarin hij de geschiedenis als wapen gebruikt. De Graaf en Drost beschrijven op basis van duizenden toespraken het radicaliseringsproces van Poetin. Poetin is niet alleen de tsaar die het Russische Rijk in haar heilige symfonie herstelt, nee, hij heeft inmiddels de roeping om Satan, die nog rondgaat als een briesende leeuw, te bedwingen. Russische soldaten zijn, net als Christus, verlossers in de heilige strijd. Zo'n oorlog is niet zomaar beslecht.

Caroline de Gruyter | *Zondagskinderen – Europeanen, oorlog en vrede* | Amsterdam: De Geus, 2026 | 304 pagina's

Tachtig jaar vrede heeft West-Europeanen vervreemd van de mechanismen van oorlog. Onze oorlogen werden binnen de EU gevoerd over visquota en chemische richtlijnen. De oorlog in de Oekraïne heeft ons gelukkig wakker geschud. Het bewustzijn van gevaar groeit, evenals draagvlak voor de EU en de inzet daarvoor, zelfs van extreemrechts, constateert De Gruyter dankbaar. We moeten het grote verhaal van Europa vertellen en op onze hoede blijven. 'Als je vrede wilt, moet je de oorlog kennen', citeert ze de socioloog Gaston Bouthoul.

Andreas Reckwitz | *Verlies – een kernprobleem van de moderniteit* | Amsterdam: Boom, 2025 | 512 pagina's

Verlies hoort bij het leven en ervaring met verlies heeft ieder mens. Toch is er in onze tijd iets veranderd in onze verhouding tot verlies. Sinds de Verlichting was het vooruitgangsgeloof de motor van ontwikkeling. Die ontwikkeling leverde op allerlei terreinen winst op: gezondheid, welvaart. De paradox is: vooruitgang drukt het verlies weg, maar tegelijk wordt dat verlies ook zichtbaarder en groter. Denk aan klimaatgerelateerde rampen en andere crises, terwijl die aan de vooruitgangsdynamiek weinig veranderen. Daartegenover ontstaat nu een enorme verliesdynamiek.

Wouter Beekers | *Wonen, wonen, wonen – geschiedenis van de volkshuisvesting in Nederland* | Amsterdam: Boom, 2026 | 304 pagina's

Voormalig directeur van het WI, Wouter Beekers heeft een vlotte pen. Hij levert een anekdotisch overzicht van de (sociale) woningbouw in Nederland vanaf het Reveil in de negentiende eeuw tot nu. Zo kom je erachter dat Joop den Uyl precies op tijd de landelijke politiek in ging. Als wethouder van Amsterdam wilde hij 40.000 woningen slopen in de Jordaan en de Pijp, om plaats te maken voor de torens van Manhattan aan de Amstel. Dat ging dus niet door. In dezelfde Pijp woonde zijn 'opvolger' Jan Schaefer, buurtactivist, voordat hij later bekend werd met de verkiezingsposter: 'In geouwehoer kun je niet wonen!'

Jonathan E. Soeharno | *De mooiweerrechtstaat – over de spanning tussen politiek en rechtspraak* | Amsterdam: Cossee, 2025 | 96 pagina's

'Er is diep respect voor de machtscheiding, misschien niet in de wet, maar wel in onze cultuur.' Dat gebrek aan verankering maakt onze rechtsstaat wel kwetsbaar. Een kwaadwillende minister kan met een warm mes door de boter. Soeharno doet enkele verbeteringsvoorstellen, bijvoorbeeld met betrekking tot de begroting en het aanstellingsbeleid van de rechtspraak. Zit de rechter de democratische meerderheid in de weg, zoals populistten klagen? Nee. De rechter bepaalt niet wat het publiek belang is, maar oordeelt in een concreet geval.

Goliath | Podcast HUMAN, NPO, 2026 seizoen 2

In deze podcast volgen Annette van Soest en Ybo Buruma elke week een David die het in de rechtbank opneemt tegen Goliath. Miryam wordt al tien jaar door de gemeente Rotterdam tegengewerkt in de vergoeding van de training van een hulphond via de Wmo. Ze heeft inmiddels een hond, maar wordt die ook vergoed? Danny heeft een betaald account op X, maar is ineens onvindbaar door een shadowban. Danny wil weten waarom dat is gebeurd en wil zien hoe zijn persoonsgegevens zijn verwerkt. X weigert. De rechter geeft Danny gelijk, maar krijgt hij ook inzage?

Monique Kremer & Evelien van Roemburg (red.) | *Vlucht naar voren: Asielvergezichten voor 2050* | Amsterdam: Van Gennep, 2026 | 96 pagina's

Vanwege zijn 25-jarig bestaan vroeg de Adviesraad Migratie enkele migratiedeskundigen om in een 'concrete utopie' – een toekomstperspectief dat de realiteit niet uit het oog verliest – onder woorden te brengen hoe het asielbeleid er over 25 jaar uit zou kunnen zien. De vier essays in deze bundel gaan achtereenvolgens in op beleid dat de oorzaken van migratie aanpakt, asielaanvragen buiten de grenzen van Europa beoordeelt, sneller tot een beslissing op een asielaanvraag komt en meer nadruk legt op de uitvoering van bestaand beleid.

Peter Willemse | *Een ander sociaal contract – aanwijzingen tot herziening van de Grondwet om uit de crises te komen* | Willemse Publishing, 2025 | 296 pagina's

In het oog springt het idee van Willemse om de wetgevende macht te beleggen bij een Wetgevingskamer. Deze kamer met 150 leden wordt onderverdeeld in tien Commissiekamers die inhoudelijk overeenkomen met de tien ministeries. De Wetgevingskamer sluit contracten af met de WRR, CPB, CBS en het PBL en bouwt op die manier ook aan een kenniscentrum, waarmee continuïteit op langere termijn kan worden gerealiseerd en de Kamer zich wapent tegen negatieve adviezen van de Raad van State.

De praktijk van religie en lokaal bestuur

Hoe geef je geloof een stem in de lokale politiek? Er zijn geen christelijke straattegels en lantarenpalen. Maar er zijn genoeg manieren waarop geloof en politiek elkaar op lokaal niveau raken, elkaar versterken en soms ook in de weg zitten. Abstracte grondrecht discussies, zoals vrijheid van onderwijs en de scheiding tussen kerk en staat, worden in de lokale politieke praktijk heel concreet. Hoe draag je als ChristenUnie, in de lokale politiek, bij aan een samenleving waar ruimte en waardering is voor geloofsgemeenschappen?

Enkele praktijkvoorbeelden uit Utrecht die Rachel Streefland, destijds wethouder van de gemeente Utrecht, naar voren bracht tijdens een WI-bijeenkomst over religie en lokaal bestuur (7 mei 2025).

Oog hebben voor en benutten van kerken bij opvang van asielzoekers en daklozen en de aanpak van eenzaamheid
Toen de oorlog in Oekraïne uitbrak kwam de crisisrespons vanuit het lokale bestuur langzaam op gang. Streefland zocht contact met de voorzitter van de

“Met grote regelmaat komt er een vraag naar de huisvesting van religieuze gemeenschappen, met name migrantenkerken.”

naar de huisvesting van religieuze gemeenschappen, met name migrantenkerken. Het belang hiervan is evident - evenals dat ook geldt voor buurt- en bewonersorganisaties en andere maatschappelijke organisaties. Zij staan hiermee op gelijke voet. Dit betekent dat er geen ruimte is voor religiestress die kerkelijke gemeenschappen achterstelt bij het huren van de gemeente in een gemeentelijk pand.

En dat het belangrijk is om bij nieuwbouwplannen ook vastgoed met bestemming religie vast te leggen, zoals dat in Utrecht gebeurde bij het Merwedekanaal. Daarnaast is het belangrijk dat religieuze gemeenschappen beseffen dat kerkelijk erfgoed een zaak van de kerken zelf is en niet van de staat. Streefland stimuleerde daarom religieuze gemeenschappen om de samenwerking met andere kerken te zoeken en ook hun vraag naar vastgoed daar neer te leggen.

diaconie en informeerde haar team: ‘Onze eerste samenwerkingspartner in de vluchtelingenopvang is vooralsnog de diaconie.’ Na wat religiestress aan de voorkant is er inmiddels sprake van een stabiele samenwerking. De diaconie wordt gezien als neutraal (want het draait om hulpverlening en niet om evangelisatie), als betrouwbaar en als kundig. Deze concrete ervaring leidde tot meer inzicht in de relatie tussen politiek en kerken, met name in de uitvoerende rol die kerken kunnen vervullen. Religieuze ongeletterdheid nam af.

Zorgen voor bestuurlijke geletterdheid bij religieuze gemeenschappen | Met grote regelmaat komt er een vraag

Beschermen van identiteitsgebonden zorg en welzijn | Wat hebben Youth for Christ (YFC), het Leger des Heils (LdH), Al Amal en Timon gemeen? Ze hebben een religieuze identiteit en tegelijk een subsidierelatie met de gemeente. Streefland ziet uitdagingen als het gaat om aanbestedingen. De politieke sturing via aanbesteding kan zorgen voor uitsluiting van deze identiteitsgebonden organisaties. Bijvoorbeeld door neutraliteit in het wervingsbeleid af te dwingen. Op dit soort momenten is het belangrijk om pal te staan voor identiteitsgebonden zorg en welzijn. Immers, wat is neutraal, wat is waardenvrij?

‘Cultuurchristendom’, een (nieuwe?) politieke speler

Cultuurchristendom is van alle tijden en plaatsen, laat Govert Buijs in dit artikel zien. Denk aan de ‘cultuurchristen’ Johan Huizinga van zo’n honderd jaar geleden. Het huidige cultuurchristendom lijkt de leegte te vullen die boomers in kerk, staat en maatschappij hebben nagelaten. Maar constructief is het nog niet echt.

Een interessante vraag vanuit de *Groen*-redactie: hoe zou jij het ‘cultuurchristendom’ willen duiden? De aanleiding is duidelijk: na jarenlange terugloop van kerkbezoek, en neerbuigend spreken over het christelijk geloof in de mainstream media, is er plots positieve aandacht voor de betekenis van de christelijke traditie.

Maar aan die positieve belangstelling zit, zo vinden nogal wat actieve kerkgangers, een ‘luchtje’. Ze is namelijk verbonden met een ‘rechtse’ of zelfs ‘radicaal-rechtse’ politieke stellingname. Om tot een duiding te komen zet ik drie stappen.

Eerst: wat is het?

Vervolgens een duiding van de ondergang ervan sinds de jaren zestig. Ten slotte een analyse en beoordeling van een nieuw type cultuurchristendom.

Wat is het? | Cultuurchristenen worden vaak omschreven als mensen die de maatschappelijke betekenis van de christelijke traditie, inclusief de daarmee verbonden waarden (en normen), positief waarderen zonder dat ze zichzelf persoonlijk als christen zouden willen identificeren in de zin van actief geloven in de God die in de Bijbel verkondigd wordt, Jezus Christus als Heer over hun leven zien, en/of bij een kerkgemeenschap aangesloten zijn.

Cultuurchristendom kan men ook nog wat breder omschrijven als de positieve aandacht en waardering voor de sociale, morele, politieke en culturele betekenis van de christelijke traditie (in met name de westerse cultuur). Dat kan dan verbonden zijn met een agnostische of zelfs atheïstische persoonlijke overtuiging, maar ook met persoonlijk

Auteur:

Govert Buijs is hoogleraar op de Kuyperleerstoel Filosofie, Levensbeschouwing en Samenlevingsvernieuwing, Faculteit der Sociale en Geesteswetenschappen, Vrije Universiteit

christelijk geloof. Cultuurchristenen zijn er al millennia lang. In het Bijbelboek Handelingen komen we al de zinsnede tegen dat de christelijke gemeente ‘in aanzien staat bij het hele volk’, en in de vroege kerk waren nogal wat mensen die meededen met de christelijke gemeenten zonder zich te laten dopen, dus zonder zelf toe te treden. In onze ‘eigen’ middeleeuwen was het christelijk geloof vaak ook een collectieve aangelegenheid zonder dat iedereen even intensief als persoon gelovig was (reden waarom we ook zo veel spirituele opwekkingsbewegingen zien, zoals hier te lande de Moderne Devotie). Ten tijde van het nieuwe protestantisme waren er hier ook veel ‘liefhebbers van de gereformeerde religie’ die bewust geen ‘lidmaat’ van de kerk waren. Een persoonlijk doorleefd geloof vraagt kennelijk nogal veel – te veel voor velen – maar men kan er dan van enige afstand wel sympathiek tegenover staan. Het ‘cultuurchristendom’ gaat echter wel een nieuwe fase in na de zogeheten Verlichting. In de Verlichting wordt een massieve kritiek op het christelijk geloof geformuleerd. De culturele invloed ervan wordt hier als funest getekend: bijgeloof, angst, irrationaliteit, lelijkheid. Hiertegenover wordt deels de grootsheid van de klassieke oudheid en de filosofie, maar vooral de nieuw-ontdekte eigen rationaliteit gesteld. Een hoogtepunt was hier de Franse Revolutie, met haar bekende leus ‘Geen God, geen meester’. Later voegt zich daarbij de maatschappelijke kritiek (Marx) en de psychologische kritiek (Freud) op het christelijk geloof. Maar de kerk weet zich in de 19e eeuw deels opnieuw uit te vinden met name als een organisatie

die op grote schaal mensen weet te verenigen vanuit diverse lagen van de bevolking. De 19e eeuw is een eeuw van ‘opwekkingen’, aan katholieke evenzeer als aan protestantse zijde.

Intellectueel gezien komt het christelijk geloof nu over het algemeen in het conservatieve deel van het spectrum terecht. Conservatieven waren niet zo onder de indruk van de onstuimige vernieuwingsdrang van de Verlichting, en al helemaal niet van de Franse Revolutie, noch van het utopische denken van Marx. Zij beklemtoonden juist de continuïteit van de westerse traditie, inclusief de christelijke traditie, en vonden die als geheel een bron van wijsheid en gematigdheid. Hieromheen ontstaat zelfs, in de Noordwest-Europese landen, een soort cultuurchristelijke consensus. De Schoolwet van 1806 geeft als taak voor alle scholen de ‘opvoeding tot maatschappelijke en christelijke deugden’. In deze lijn past ook Thorbecke’s pleidooi voor een ‘christendom boven geloofsverdeeldheid’.

Cultuurchristendom is dus tot aan de jaren zestig een belangrijk element geweest van de westerse samenlevingen, ook in Nederland. Denk aan onze grote historicus Johan Huizinga, die in zijn nog steeds actuele *In de schaduw van morgen* (u weet wel, dat boek dat begint met de lapidaire zinnen ‘We leven in een bezeten wereld. En wij weten het.’), zich beklaagt over ‘de verzaking van alle geestelijke grondslagen’. Belangrijk: cultuurchristendom is dus niet automatisch een ‘rechts’, laat staan een ‘extreem-rechts’ verschijnsel. Lange tijd was het met name een verschijnsel dat zich voordeed in de gematigd-verlichte elite, met een ietwat conservatieve hang.

En bovendien: het was een matigende kracht (met een moeilijk woord: *katechon*, tegenhouder) tegen wat gezien kan worden als waanzin, als uitwassen, als bezetenheid van de moderne cultuur.

“Het beroep op de joods-christelijke traditie is niet alleen niet-verplichtend, het is ook onkundig.”

Het einde van het cultuurchristendom | Een heel nieuwe fase begint als gevolg van de revolutie in de jaren zestig. We onderschatten in Nederland nog steeds hoe diep ingrijpend dit geweest is. Kritiek op het christelijk geloof wordt nu bon ton, mensen nemen massaal afscheid van de kerk, en weigeren ook nog maar een splinter van de christelijke traditie over te dragen op hun kinderen. Romanciers (zeg maar de generatie van Wolkers en ‘t Hart) zwelgen in het produceren van afscheidsliteratuur. Leidende theologen volgen – op hun eigen wijze, wat deftiger en theologischer, maar niet wezenlijk anders.

Kortom: na de jaren zestig legt een virulent ‘cultuur-antichristendom’ beslag op de harten van zo ongeveer iedereen. In Nederland sputtert een kleine protestantse minderheid wat tegen, rond de EO, een blad als Koers. Aan katholieke zijde lijkt het wel alsof helemaal iedereen voor de bijl gaat. De enige legitieme vorm van christelijk geloof die velen nog zien is politiek activisme. De achtergrond van dit ‘cultuur-antichristendom’ is duidelijk: de rampen van de Eerste en vooral de Tweede Wereldoorlog. Dit is de cultuur die zes miljoen van haar eigen inwoners industrieel over de kling gejaagd heeft. ‘Auschwitz’ wordt het nieuwe magnetische trekpunt van ethiek en politiek: ‘nooit meer Auschwitz’, nooit meer discriminatie. En de gehele voorgaande cultuur komt onder de guillotine van deze nieuwe ethiek: ze was racistisch, suprematistisch, autoritair, patriarchaal, eurocentrisch, koloniaal, antropocentrisch – kortom, één massieve ontsporing. En dus: afscheid, uittocht, exodus, weg ermee, eruit!

Binnen kerk en theologie – wat ervan overblijft – zien we, als ik het wel heb, twee reacties. Allereerst: een imposante beweging van ‘katharsis’, reiniging. We zien een ‘god-is-dood-theologie’, een ‘theologie na Auschwitz’, een pluralistische theologie van de wereldgodsdiensten (‘allemaal even waar’ – of onwaar), een post-patriarchale theologie, een post-antropocentrische (eco)theologie, een post-eurocentrische theologie, een post-piëtistische of post-evangelicale theologie, een post-metafysische theologie, en zo is nog wel door te gaan. Er blijft van de traditie weinig gespaard. De impact hiervan is groot. Veel preken in protestantse ‘midden’-gemeentes (de ‘midden-

orthodoxie' en links daarvan) volgden in de afgelopen decennia dan ook dit schema (uitgesproken ten overstaan van een hoe langer hoe meer vergrijsde en kleinere gemeente): 'we zijn opgevoed met de gedachte ... maar zo zit het eigenlijk niet, als we nieuwe theologische inzichten serieus nemen.' En dan kan het gaan over thema's als Gods almacht, zijn voorzienigheid, zijn nabijheid, de positie van de vrouw, de hel, niet- of andersgelovigen, zending/missie, evangelisatie.

Wat men in deze – terecht! – beweging echter te weinig gezien heeft en ziet, is dat de impliciete boodschap en gecombineerde conclusie hiervan uiteindelijk gaat worden: het christelijk geloof is zelf in de kern onverdedigbaar, onhoudbaar, we zouden beter af zijn zonder, wij, onze kinderen, de samenleving.

Een tweede beweging die zich aftekent is die van het vergroten van de afstand tussen kerk/theologie en cultuur. De kerk wordt nu bij voorkeur geherpositioneerd als 'contrastgemeenschap'. Theologisch wordt dit in eerste instantie gerechtvaardigd vanuit de theologie van Karl Barth, met zijn krachtige 'Nein!' tegen alle vormen van christendommelijkheid. God wordt hier totaliter aliter, de inbreuk van 'de Gans Andere', en niets in de wereld verwijst naar of bereidt voor op die blikseminslag, *senkrecht von oben*. Elke maatschappelijke vormgeving daarvan, staat al van meet af aan onder het oordeel, het is 'religie', dus 'ongeloof', aldus Barth. Daarmee is ook de complete geschiedenis van de kerk in het westen onder het oordeel gebracht.

Een derde beweging was juist weer heel anders: het was de opkomst van een

nieuw fundamentalisme dat niet langer theologisch moeilijk wilde doen, niet langer een minderwaardigheidsgevoel wilde toelaten maar buiten de officiële theologie om, de Bijbel als letterlijke waarheid omarmde en direct toepaste op samenlevingsvraagstukken. Het werd een 'cultuurchristendom nieuwe stijl' dat zich met name in de Verenigde Staten ging manifesteren, vaak gekoppeld aan scherp omliggende eindtijdverwachtingen.

Ik hintte er al op dat de afdrank van het einde van het cultuurchristendom in feite betekent dat de kerk nauwelijks meer een leidende rol in de cultuur durft in te nemen. En daar zit een hoekig probleem: wie neemt dan wel die leidende rol? Aanvankelijk was dat het 'nooit meer Auschwitz'-narratief, met grote kracht. Maar te weinig is onderkend hoe mager dit in feite is als oriëntatie.

Het risico van leegte | Hiermee zijn we uitgekomen bij de op het eerste gezicht zo verrassende uitkomst van de jarenzestigrevolutie: het bevrijde individu dat nu zijn eigen leven als project gaat vormgeven, zonder morele kaders, althans die vindt hij zelf uit, *Jenseits von Gut und Böse*. En dan zitten we ineens bij het herleefde marktliberalisme – immers, welk platform is beter geschikt voor mijn zelfverwerkelijking dan de vrije markt? En dan zitten we bij de opkomst van de 'consument' die zichzelf realiseert, zonder anderen al te opzichtig te schaden, en die het er goed van neemt. En als het de ander minder gaat? Dat is diens eigen schuld, had hij of zij maar betere eigen waarden moeten creëren. Maar we discrimineren niet. Integendeel: we moedigen iedereen uit 'het eigen ding

“De mens is een geestelijk wezen en kan zonder spirituele oriëntatie uiteindelijk niet functioneren. Oftewel: elk vacuüm vult zich, vroeg of laat.”

te doen', de 'eigen passie' te volgen, als het maar 'goed voelt'. De jarenzestigrevolutie is zo uitgelopen op een grote individualiseringsdynamiek. En tegelijk is de overdracht van alle bronnen om aan die zelfrealisatie betekenisvolle inhoud te leren geven, gestokt. Daarom noem ik dit wel de 'individualistisch-nihilistische dubbelrevolutie'.

Zo groeide een generatie op die werkelijk geen flauw benul heeft van de inhoud van het christelijk geloof of van andere elementen in de westerse traditie. Het is deze leegte die kerk en theologie, volop bezig met zelfreiniging, over het hoofd gezien en onderschat heeft. En er is een grondregel van de menselijke conditie: de mens is een geestelijk wezen en kan zonder spirituele oriëntatie uiteindelijk niet functioneren. Oftewel: elk vacuüm vult zich, vroeg of laat. En zo niet, dan kunnen zich vreemde geestelijke verschijnselen voordoen: verslaving aan middelen (inclusief de consumptie zelf), zinloosheidservaringen, of machtsmanipulatie jegens medemensen. Daarmee zijn we op een ander cultureel keerpunt na de jarenzestigrevolutie en dat is de kredietcrisis. Ook de betekenis daarvan wordt onderschat. Ineens bleek dat de zelfontplooiingsvrijheid resulteerde in mensen die andere mensen willens en wetens manipuleren en uitbuiten – en er grof geld aan verdienen. Het was alsof ineens publiekelijk de gevolgen van de jarenzestigrevolutie zichtbaar werden. En het viel niet mee: een samenleving van elkaar manipulerende 'zelfontplooiers' (die vaak hun geweten met drugs afstompen). Inmiddels kwam in westerse landen via

migratie de islam binnen als nieuwe godsdienst. Vanuit kerken werd daar over het algemeen positief op gereageerd – eindelijk weer gelovigen, zij het dan een andere godsdienst, in elk geval verwant. Hier was ineens wel weer een levensovertuiging die overeind stond. En wat kunnen ‘wij’ als directe erfgenamen van de westerse cultuur hier tegenover stellen? Wijfelmoedige theologie, vergrijzende kerken, een consumptiesamenleving – leegte dus.

Het nieuwe cultuurchristendom

Het is in dit vacuüm dat we de opkomst van het nieuwe cultuurchristendom het beste kunnen begrijpen, zo komt mij voor. Het is een vorm van aandacht vragen voor het christelijk geloof primair als wapen tegen de islam (op de zekerheden waarvan men jaloers is) en het veilig stellen van een eigen, westerse identiteit. Maar als ik het goed zie, is het nieuwe cultuurchristendom gebouwd op het platform van de jarenzestiggeneratie.

Men beroept zich op de christelijke of ‘joods-christelijke’ traditie, maar dat beroep verplicht tot niets, men blijft vrij. Het is niet alleen niet-verplichtend, het is ook onkundig. Toen Geert Wilders zich in de Tweede Kamer beriep op de ‘joods-christelijke’ traditie in verband met de asiel en migratiethematiek, vroeg SGP’er Van der Staaij hem wat die traditie dan inhoudelijk betekent. Waarop Wilders antwoordt: ‘dat je opkomt voor je eigen volk’ – gespeend dus van alle inhoudelijke kennis. Van der Staaij reageert dat hij toch heel andere dingen als kernpunten ziet onder meer barmhartigheid en zorg voor de vreemdeling.

Ten derde is het niet een matigende kracht die chaos wil beteugelen zoals Huizinga’s cultuurchristendom maar een vorm die juist revolutie wil aanjagen, militant is. Weg met de ‘boomers’, de zwakkelingen die hun eigen identiteit verwaarloosd hebben. Weg met de rechten voor iedereen, eigen volk eerst. En het moet vooral ruimte geven aan ‘mijn vrijheid’. Het christendom wordt primair geïnterpreteerd als historisch-religieuze bron voor de individuele vrijheid – niet voor solidariteit of naastenliefde (die men vaak als ‘zwak’ afschildert).

Positieve inspiratie | Het kan ook anders. In plaats van een ‘debunking’ verhaal kun je ook laten zien hoe vanuit de christelijke traditie de aanzet gegeven is tot allerlei vernieuwingen die onderdeel geworden zijn van de westerse cultuur zoals we die nu kennen met wetenschap, mensenrechten, een rechtsstaat, zorg voor armen en zieken. Denk bijvoorbeeld aan de welbekende podcast van Beatrice de Graaf en Stefan Paas.

Langs deze lijn is het ook mogelijk om de ‘katharsis-theologie’ die toch ook iets vermoeiends heeft, te complementeren met een positief-inspirerend en richtinggevend ‘cultuurchristelijk’ perspectief. Want, zoals een Schriftwoord terecht zegt, in een leeg huis kunnen makkelijk zeven duivelen hun intrek nemen.

Geen marketing maar credopolitiek

In *New Amsterdam*, een serie over een openbaar ziekenhuis in New York, gaat dokter Max Goodwin de strijd aan met de bureaucratie en de vermarkting van de zorg. De serie is gebaseerd op waargebeurde verhalen uit het boek *Twelve Patients*, en de bureaucratie is er nog vele malen erger dan in Nederland. Op een gegeven moment zegt dokter Goodwin hij dat het ziekenhuis geen brand heeft, maar een *creed* (vrij vertaald: goede zorg is geen merk maar een credo).

Volgens mij geldt dat ook voor de ChristenUnie: we zijn geen merk, maar we werken vanuit beginselen en een roeping. Brand gaat over hoe je gezien wilt worden en creed gaat over waar je echt voor staat en hoe je handelt. Als het politieke merk centraal staat, dan gaat het om reputatie, imago en electorale positionering.

Dan wordt politieke positionering bepaald door wat lekker valt bij de kiezer, wat past bij de tijdsgeest. Je zet in het magazijn wat het even niet zo goed doet.

Dat is met credopolitiek niet mogelijk: je kunt niet met de politieke wind meedraaien zonder jezelf te verliezen. Het gaat dan niet om zichtbaarheid, maar om geloofwaardigheid en dienstbaarheid. Credopolitiek begint immers bij een gezamenlijke roeping. In het geval van de ChristenUnie is dit duidelijk: ‘Gedreven door Gods liefde en Christus’ koningschap wil de ChristenUnie zich inzetten voor de samenleving en het bestuur van ons land.’

Zoals in een ziekenhuis de zorg voor patiënten centraal staat, zo moet voor de ChristenUnie de zorg voor mens en schepping centraal staan. Credopolitiek benadert kiezers niet als politieke consument (‘u vraagt, wij draaien’), maar nodigt hen uit als medeburger om samen verantwoordelijkheid te dragen voor die gezamenlijke missie.

De vraag is dus niet zozeer, waar kunnen we ons mee onderscheiden, of wat is ons unique selling point, maar: waartoe zijn we geroepen in de politiek?

In de gejaagde politiek waarin partijen hun ideologische en religieuze veren verliezen zou die credopolitiek ook zomaar eens een sterk staaltje branding kunnen zijn.

COLUMNIST:

Trineke Palm is directeur van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Ook de A12 blokkeren of alleen de koninklijke weg gebruiken?

‘We zijn in ons land gezegend met de vrijheid om samen te geloven, om hartgrondig van mening te verschillen, om met protestborden te demonstreren en om in het stembokje ons hart te volgen’ (Verkiezingsprogramma Tweede Kamer ChristenUnie 2025).

Demonstreren is een groot goed, maar de plek die het mag hebben in het publieke domein wordt niet door iedereen op dezelfde wijze gewaardeerd. Zowel binnen onze partij als daarbuiten wordt met regelmaat een breed scala aan demonstraties op een hoop geveegd en veroordeeld. Vanaf het moment dat ik mee ging doen met acties, marsen en blokkades voor het klimaat, kreeg ik regelmatig de vraag hoe ik het voor mijzelf goedpraat dat ik deelneem aan acties waar andere mensen last van hebben. Het dilemma achter dit antwoord hoop ik te verwoorden binnen deze rubriek.

Toen ik afgelopen april opnieuw beëdigd werd als burgerraadslid heb ik onder andere aangegeven *‘dat ik getrouw zal zijn aan de Grondwet en de wetten zal nakomen’*. Dit is niet voor niets, raadsleden hebben

een stem in gemeentebestuur en dienen van onbesproken gedrag te zijn. Dit maakt deelname aan disruptieve demonstraties een dilemma want over het algemeen is een weg of kruising niet bedoeld om te blokkeren en zal er altijd een ‘wet of bepaling’ zijn die daardoor overtreden wordt.

In deze gevallen kan er gesproken worden over ‘burgerlijke ongehoorzaamheid’. Binnen deze geweldloze demonstratievorm worden bewust regels overtreden om aandacht te vragen voor een maatschappelijke misstand. Deelnemers vinden dat zij dit ideologisch kunnen verantwoorden omdat andere vormen van actie voeren niet voldoende effect hebben. Op basis van Artikel 9 van de Grondwet vallen dit soort ontregelende acties onder de bescherming van het demonstratierecht zolang de acties vreedzaam zijn. En zo kan het dus zijn dat er lokale wetgeving is die mij iets verbiedt terwijl landelijke of Europese wetgeving maakt dat ik dit wel mag doen zolang het vreedzaam is. Dit laatste is dan ook een groot verschil met de anti-azc-rellen die aan menig talkshowtafel op één hoop gelegd worden met de demonstraties met betrekking tot het

“Dit onderscheid tussen vreedzaam en gewelddadig zou ook binnen de ChristenUnie sterker gemaakt mogen worden.”

klimaat. Brandstichting en het gooien van vuurwerk naar de politie vallen niet onder de noemer vreedzaam. Dit onderscheid tussen vreedzaam en gewelddadig zou ook binnen de ChristenUnie sterker gemaakt mogen worden. Onze partij heeft in haar verkiezingsprogramma opgenomen dat het demonstratierecht aan een ‘modernisering’ toe is, maar helaas lijken de concrete voorstellen vooral een beperking in plaats van een modernisering. Een verbod op gezichtsbedekkende kleding wordt vaak onderbouwd met een foto vanrellende jongeren in zwarte hoodies die tegenover de politie staan en hen uitdagen.

Van dit soortrellen kun je echter zeggen dat ze niet onder het demonstratierecht vallen doordat er geweld gebruikt wordt. Hiertegen kan dus terecht opgetreden worden door de overheid. Volgens het eerdergenoemde CU-

verkiezingsprogramma wordt er ook ‘misbruik’ gemaakt van het recht op demonstreren op zicht- en gehoorsafstand. Dit recht wordt ontleend aan uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat vindt dat het mogelijk moet zijn om te demonstreren binnen het directe zicht en de gehoorsafstand van de doelgroep, bijvoorbeeld een ministerie, een abortuskliniek of een bedrijf. Zonder dit recht zou een burgemeester een demonstratie kunnen verplaatsen naar een industrieterrein.

Het demonstratierecht is er juist voor minderheden. Als je dat recht inperkt, omdat de boodschap of het middel van een bepaalde groep je niet aanstaat, kun je hier zelf ook de nadelen van ondervinden als jij wilt opkomen voor dat wat voor jou belangrijk is en je dit alleen mag doen op een industrieterrein waar niemand je ziet of hoort.

Auteur:

Jaap Roose is docent social work aan Hogeschool Viaa en Burgerlid van ChristenUnie Zwolle.

Nieuw essay: 'Economie van verbondenheid'

Er is een nieuwe balans nodig tussen markt, overheid en maatschappelijke organisaties bij het voorzien in basisbehoeften.

De verhouding tussen markt, overheid en samenleving hangt samen met de mate van locatiegebondenheid en investeringsrisico's. Bij locatiegebonden voorzieningen, zoals woningen en kinderopvang, is een grotere rol weggelegd voor maatschappelijke organisaties, zoals woningcorporaties en stichtingen.

In dit essay pleiten Reinier Roest en Mark Treurniet voor een economie van verbondenheid: een economie waarin maatschappelijke organisaties dienstbaar zijn aan burgers, waarin bedrijven en maatschappelijke organisaties bijdragen aan brede welvaart en waarin de overheid het publieke belang borgt.

Download en lees het essay via de QR-code.

Nalaten aan het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Verdieping van generatie op generatie

Wilt u ook na uw overlijden bijdragen aan de verdieping en vernieuwing van christelijke politiek? Neem de Groen van Prinsterer-stichting, het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, op in uw testament.

Het Wetenschappelijk Instituut (WI) van de ChristenUnie wil de unieke en prachtige christelijk-sociale denktraditie graag koesteren, ontwikkelen en verdiepen. Niet alleen voor nu, maar juist ook voor volgende generaties. Met publicaties en Fellowsprogramma slaat het WI een brug tussen de wijsheid die de christelijk-sociale denktraditie heeft te bieden en de urgente vraagstukken van vandaag.

Zo kunnen de politici en bestuurders van de ChristenUnie, nu en straks, met volle overtuiging 'vrede zoeken en recht doen', vanuit het motief van Groen van Prinsterer: politiek bij een open Bijbel.

Hoe kan ik een bedrag nalaten aan het WI?

Hiervoor zijn verschillende mogelijkheden*:

1. Benoem het WI tot erfgenaam

Als u het WI benoemt tot (mede-)erfgenaam, ontvangt het WI na uw overlijden een gedeelte van uw complete vermogen.

2. Laat een vast bedrag na

U kunt ook een vast bedrag nalaten (een legaat). Bij het nalaten van een legaat kunt u precies bepalen hoeveel het Wetenschappelijk Instituut bij uw overlijden ontvangt.

Wilt u met uw nalaten bijdragen aan christelijke politiek? Dan komen wij graag met u in contact. Bel ons gerust op +31 33 422 69 60.

* Over erfenissen en legaten hoeven goede doelen en organisaties met een ANBI-keurmerk (algemeen nut beogende instelling) zoals het WI geen belasting te betalen.

Pak de uitdaging van de Groenlezing op

En bespreek die in je afdeling

Volgens Pieter-Jaap Aalbersberg is weerbaarheid veel meer dan militaire weerbaarheid. 'Graag roep ik de ChristenUnie op om het voortouw te nemen als het gaat om een weerbare samenleving. De ChristenUnie heeft alle ingrediënten in huis voor een goed verhaal over een weerbare samenleving: gemeenschapszin, fysieke en geestelijk weerbaarheid. Samenvattend luidt mijn aanbeveling:

Investeer Europees in een digitale rechtsstaat.

Zorg nationaal voor meer redundantie in de belangrijkste infrastructuur. Bouw voorraden op zoals Jozef, maak prioritering bij schaarste.

Stimuleer, regisseer en ondersteun als lokale overheid buurten en wijken, langs bestaande verbanden en houdt dit in stand.'

Groenvoer: 'De ChristenUnie en het recht'

met Hendrik-Jan Talsma

Wat betekent 'recht doen' voor de ChristenUnie? Zijn Nederlandse rechters te soft? Eist de officier van justitie altijd een zware straf? Is strenger straffen zinvol? En is de Nederlandse rechtsstaat kwetsbaar voor politieke beïnvloeding? In deze aflevering is Eerste Kamerlid Hendrik-Jan Talsma te gast. Naast senator is hij ook de Ombudsfunctionaris politie. Voordat hij Kamerlid werd, was hij officier van justitie.

Luister deze aflevering van 'Groenvoer' via je favoriete podcast-app of door de QR-code te scannen.

Hendrik-Jan Talsma:

'Volgens mij is dat ook wel, ik zal niet zeggen uniek voor de ChristenUnie, maar wel zeker typerend: dat wij altijd aandacht zullen vragen voor rechtsbescherming en dat we altijd aandacht zullen vragen voor het belang van de zwakkere, van de eenling, van de onderliggende partij. En dat we daarbij niet alleen onze eigen vrijheden koesteren of de vrijheden waarvan we zouden zeggen 'dat is nou typisch ChristenUnie'. Maar dat we ook kijken naar de vrijheden van anderen, zelfs als dat vrijheden zijn waar we zelf misschien niet zo bij staan te juichen.'

Colofon

Groen, studie- en opinieblad voor de ChristenUnie.

Jaargang 10, nr. 2, september 2026.

Oplage: 3.750 | ISSN: 1568-5845

Groen is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer-stichting) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. *Groen* wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Meer informatie over abonnement of donateurschap via: wi.christenunie.nl.

Groen verschijnt 3 keer per jaar.

Deadline kopij volgend nummer: 12 oktober

Neem voor een bijdrage contact op met de redactie via redactiegroen@christenunie.nl.

Donateurschap WI per 01-01-2026: € 45,00* per jaar.
T/m 26 jaar € 25,00.* Donateur WI (kwartaalbetaling)
€ 12,00 mogelijk met automatische incasso.
*Bij automatische incasso, anders € 2,50 toeslag

Redactie

Aart Deddens (hoofredacteur)

Jurian van der Bijl (namens de Tweede Kamerfractie)

Jan Werkman (namens de denktank van Perspectief)

Prof. dr. Leon van den Broeke (voorzitter redactieraad)

Dianne Hoefakker (namens de Bestuurdersvereniging)

Vormgeving

Frivista | create, communicate, activate | frivista.com

Fotografie

Folkert Rinkema | folkertrinkema.com

Druk

Drukkerij Kempers BV | Aalten

Uitgave, redactie en administratie

Mr. G. Groen van Prinsterer-stichting

WI van de ChristenUnie

Legaten

Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tennaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, 'Mr. G. Groen van Prinsterer-stichting' Amersfoort.
KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort

Telefoon: 033 - 422 69 60

Email: redactiegroen@christenunie.nl

wi.christenunie.nl

bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van *Groen* of uw donateurschap willen opzeggen, doe dit dan schriftelijk voor 1 januari 2027 (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl).

© ChristenUnie 2026. Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

MIX
Papier | Ondersteunt
verantwoord bosbeheer
FSC® C016391

Groen is een uitgave van

Wetenschappelijk
Instituut
ChristenUnie

ChristenUnie
Bestuurdersvereniging

“De problemen groeien democratisch functionerende overheden boven het hoofd, en de wereldorde wordt open en bloot bepaald door botte machtspolitiek. Het is niet evident dat de ChristenUnie op deze twee uitdagingen antwoorden heeft.”

(Timon van Dieren, pagina 42)